

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER
Dodiplomski visokošolski strokovni študijski program Management

Diplomska naloga
VPLIV TURIZMA NA RAZVOJ POMURSKE REGIJE

Mentor: pred. mag. Danijel Bratina

KOPER, 2006

SLAVICA BURJAN

POVZETEK

Pomurska regija, ki je na repu razvitosti med slovenskimi regijami, išče dodatne možnosti za razvoj turizma. Raznolika pokrajina, ugodna geografska lega, bogata naravna in kulturna dediščina, gostoljubnost domačinov so prednosti, ki jih je možno izkoristiti za razvoj turizma.

V diplomski nalogi predstavljam značilnosti turizma v Sloveniji, regionalni razvoj v Sloveniji in predvsem v Pomurju. Podajam gospodarske, socialne in okoljske značilnosti regije, analiziram stanje v pomurskem turizmu ter opredeljujem potence razvoja turizma v Pomurju. Prednost dajem turizmu na podeželju, ki je nasprotje razvitemu masovnemu turizmu, in ki poleg že razvitega zdraviliškega turizma predstavlja neizkoriščen potencial. Različne vrste turizma skušam vpeti v pomursko okolje.

Z razvojem turizma se v Pomurju ustvarjajo priložnosti, ki ugodno vplivajo na gospodarski, socialni in prostorski razvoj.

Ključne besede: turizem, Pomurska regija, regionalni razvoj, podeželje, turistične kmetije

ABSTRACT

The region of Pomurje, the least developed of the Slovenian regions, is searching for additional possibilities for a better tourism development. A diverse landscape, a favorable geographical position, a rich natural and cultural heritage, but also the great hospitality of the local people are all advantages, that can be used to achieve this goal.

My thesis presents the characteristics of the Slovenian tourism, the regional development in Slovenia and especially in Pomurje. It comprises a presentation of economic, social and environmental characteristics of the region, an analysis of the current status of the tourism industry in Pomurje and further the attempt to identify the potentials for its development. Priority is given to countryside tourism and put opposite to the high-volume mass tourism, which, next to the intensively developed spa-tourism is recognized as unexploited potential. Furthermore the thesis is trying to place different kinds of tourism into the environment of Pomurje region.

With tourism development in Pomurje new opportunities are being created, that have a favorable influence upon the economic, social and environmental development of this region.

Basic terms: tourism, Pomurje region, regional development, countryside, tourist farms

UDK 338.48 (497.4 Pomurje) (043.2)

VSEBINA

1	Uvod	1
2	Turizem v Sloveniji	3
2.1	Pojem turizma	3
2.2	Turistični kraj	3
2.3	Strategija razvoja turizma 2002-2006	4
2.3.1	Temeljna izhodišča nove razvojne paradigme	5
2.3.2	Koncepti nove razvojne paradigme	6
2.3.3	Ocena stanja v slovenskem turizmu	6
2.3.4	Konkurenčne prednosti slovenskega turizma	8
2.3.5	Vizija slovenskega turizma	9
2.4	Ekonomski in neekonomski pomen turizma	9
3	Regionalni razvoj v Sloveniji	11
3.1	Statistične regije v Sloveniji	12
3.2	Razvojni problemi regij	13
3.3	Cilji Strategije regionalnega razvoja Slovenije	15
4	Regionalni razvoj v Pomurju	17
4.1	Predstavitev Pomurske regije	17
4.1.1	Socialne značilnosti regije	17
4.1.2	Gospodarske značilnosti regije	20
4.1.3	Okoljske značilnosti regije, urejanje prostora, infrastruktura	21
4.1.4	Kmetijstvo in razvoj podeželja	22
4.2	Regionalni razvojni program Pomurske regije	23
4.2.1	Vizija regije	24
4.2.2	Strateški cilji regije	24
4.2.3	Prednostna področja razvoja	25
5	Turistični potenciali v regiji	27
5.1	Privlačnost regije	27
5.1.1	Delovni običaji in domače dejavnosti	27
5.1.2	Tradicija in domača obrt	28
5.1.3	Arhitekturna dediščina	28
5.1.4	Kulinarika	29
5.1.5	Pomembnejše turistične prireditve v Pomurju	29
5.2	Vizija in cilji pomurskega turizma	29
5.3	SWOT analiza turizma	30
5.3.1	Notranje prednosti in slabosti	30
5.3.2	Priložnosti in nevarnosti v okolju	32
5.3.3	Rezultati SWOT analize	33
5.4	Stanje v pomurskem turizmu	34
5.4.1	Zdraviliški turizem	36
5.4.2	Izletniški turizem	37
5.4.3	Turizem na podeželju	38
5.4.4	Poslovni, nakupovalni, obmejni in tranzitni turizem	39
5.5	Učinki na razvoj regije	39
5.5.1	Učinki turizma na razvoj regije	43
5.5.2	Učinki turizma na razvoj podeželja	47
6	Ugotovitve in priporočila	49

7 Zaključek.....	51
Literatura	53
Viri	56
Priloge	57

SLIKE

Slika 2.1 Struktura prenočitev tujih turistov po državni pripadnosti v letu 2004.....	8
Slika 4.1 Izobrazbena struktura brezposelnih oseb v Pomurju (povprečje 2004).....	19
Slika 5.1 Delež prihodov domačih in tujih turistov v Pomurje.....	34
Slika 5.2 Delež domačih in tujih prenočitev v Pomurju.....	35
Slika 5.3 Povprečje prenočitev od 2002 do 2004 po destinacijah.....	36
Slika 5.4 Ocena turističnega deviznega priliva v Pomurje od leta 2000 do leta 2004.....	44

TABELE

Tabela 2.1 Vrste turističnih krajev	4
Tabela 2.2 Turistični prihodki in odhodki Slovenije v obdobju od 1994 do 1999.....	7
Tabela 2.3 Turistični prihodki in odhodki Slovenije v obdobju od 2000 do 2005.....	7
Tabela 3.1 Indeks razvojne ogroženosti	11
Tabela 3.2 Bruto domači proizvod na prebivalca po statističnih regijah v letu 2002	13
Tabela 4.1 Prebivalstvo po regijah na dan 30. 6.....	17
Tabela 4.2 Potrebe po stopnji izobrazbe.....	19
Tabela 5.1 Prihodi turistov v Pomurje in Slovenijo	34
Tabela 5.2 Prenočitve turistov v Pomurju in Sloveniji.....	35
Tabela 5.3 Najpomembnejši agregati obsega turizma v Sloveniji za leto 2000.....	41
Tabela 5.4 Primerjava glavnih agregatov TSA za Slovenijo in Avstrijo za leto 2000.....	42
Tabela 5.5 Kazalniki delovanja gospodarskih družb v Pomurju leta 2004	46

KRAJŠAVE

AJPES	Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve
BDP	bruto domači proizvod
DV	dodana vrednost
EU	Evropska unija
EUR	evro
EUROSTAT	Statistični urad Evropske unije
GD	gospodarska družba
GZS	Gospodarska zbornica Slovenije
MG	Ministrstvo za gospodarstvo
MIO	milijon
MRD	milijarda
OZ	Območna zbornica
OECD	Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj
PTZ	Pomurska turistična zveza
RRP	Regionalni razvojni program
RS	Republika Slovenija
SIT	slovenski tolar
SKTE	statistična klasifikacija teritorialnih enot
SL	Statistični letopis
SRRS	Strategija regionalnega razvoja Slovenije
STO	Slovenska turistična organizacija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
TSA	Satelitski računi za turizem
UMAR	Urad za makroekonomske analize in razvoj
VTC	Vinska turistična cesta
WTO	Svetovna turistična organizacija

1 UVOD

Turizem je največja svetovna gospodarska dejavnost. S svojimi lastnostmi predstavlja najznačilnejše področje družbenega razvoja enaindvajsetega stoletja. Gre za civilizacijski dosežek sodobnega časa in enega temeljnih faktorjev ekonomskega razvoja. Ker turizem temelji na izhodiščnih potrebah in vrednotah sodobnega človeka, je turistično povpraševanje na globalni in dolgoročni ravni eno najbolj stabilnih, na lokalni ravni tudi eno najbolj nepredvidljivih poslovnih področij. Po drugi strani pa ima turistična ponudba kot povezovalac številnih gospodarskih in drugih dejavnosti velike multiplikacijske učinke. Prav zaradi tega veliko držav, ne glede na ekonomsko razvitost, politično usmerjenost in kulturno različnost, poudarjajo razvoj turizma kot svojo strateško razvojno usmeritev (Kovač 2002, 1).

Zaradi svoje poslovne širine je turizem dejansko »gospodarstvo vseh gospodarskih dejavnosti«. Predstavlja osrednjo gospodarsko panogo enaindvajsetega stoletja in je eden izmed temeljnih ekonomskih faktorjev razvoja (Kovač 2002, 16). Po podatkih Svetovne turistične organizacije (World Tourism Organisation - WTO), turistična panoga presega obseg avtomobilske in naftne industrije hkrati. Optimistične so tudi napovedi glede nadaljnjega razvoja turizma, saj naj bi ta rasel eksponentno (Slovenska tiskovna agencija 2005).

Slovenski turizem lahko opredelimo kot pomembno gospodarsko in družbeno dejavnost, saj predstavlja približno 9% bruto družbenega proizvoda in zaposluje približno 52.500 zaposlenih. Turizem predstavlja 10% deviznega priliva v tekočem delu plačilne bilance. Slovenski turizem beleži tudi enega izmed največjih panožnih multiplikatorjev, saj povezuje številne druge gospodarske dejavnosti, pospešuje regionalni razvoj in povečuje ekonomsko vrednost prostora z vidika naravnih vrednot ter kulturne dediščine (Kovač 2002, 7).

V diplomskem delu predstavljam najmanj razvito slovensko regijo, to je Pomursko regijo, in kakšne so možnosti vpliva turizma na njen razvoj. Pomurska regija leži skrajno severovzhodno in predstavlja prehod iz osrednje Slovenije v nekdanje Panonsko morje, hkrati pa je v središču srednje Evrope.

V prvem poglavju je opisana strategija turizma v Sloveniji z njeno vizijo, s konkurenčnimi prednostmi slovenskega turizma ter koristmi, ki so povezane z razvojem turizma.

Slovenija spada med tiste države razširjene Evropske unije, ki imajo najmanjše regionalne razlike. Ob vstopu v evropske integracije se kljub spodbujanju razvoja šibkejših območij regionalne razlike znotraj posameznih držav celo povečujejo. Vse regije v državi bi se morale razvijati enakomerno, saj je razvoj države odvisen od razvoja regij, ki jo sestavljajo. V nalogi je opredeljena regionalna politika Slovenije, večji poudarek pa je na regionalni politiki Pomurja.

Sledi predstavitev Pomurske regije, in sicer je predstavljena socialna, gospodarska situacija v regiji, stanje infrastrukture ter okoljske značilnosti regije z urejenostjo prostora. Poudarek je na regionalnem razvojnem programu Pomurske regije z njeno vizijo, strateškimi cilji in prednostnimi področji razvoja.

Prikazujem stanje v pomurskem turizmu po zvrsteh turizma. S SWOT analizo predstavljam njegove notranje prednosti in slabosti ter priložnosti in nevarnosti v okolju. Kot neizkoriščen potencial lahko kljub že razvitemu zdraviliškemu turizmu štejem termalne in mineralne vode ter še turizem na podeželju. Dobro ohranjeno

krajino z njenimi naravnimi bogastvi, ki je drugod po Evropi zaradi industrializacije kmetijstva že zdavnaj izginila, je potrebno izkoristiti za razvoj turizma na podeželju.

Ko govorimo o regionalnem razvoju, pogosto dajemo prioriteto turistični dejavnosti. Turizem kot ena prednostnih dejavnosti v razvojnih strategijah večine držav na svetu prispeva k razvoju regij (WTO, 2003). Tako se tudi v Pomurski regiji iščejo možnosti za razvoj turizma. Ta prinaša vrsto koristi za regijo: ekonomske (ustvarjanje dohodka, povečanje zaposlenosti, oživitev gospodarske aktivnosti), dvig kakovosti življenja, promocija pokrajine.

Z razvojem turizma se pojavijo tudi nevarnosti: dodatni stroški financiranja infrastrukture, stroški zaradi prenatrpanosti in onesnaževanja, pritisk na dvig cen zemljišč ter stroški promocije majhnega, slabo poznanege mesta.

V diplomskem delu bom preučila naslednji hipotezi:

- Pomurska regija ima veliko neizkoriščenih potencialov za razvoj turizma;
- razcvet turizma lahko znatno prispeva k razvoju in prepoznavnosti regije.

V delu proučujem, kako lahko turizem v regiji, ki jo je razvoj zaobšel, pripomore k njenemu razvoju.

2 TURIZEM V SLOVENIJI

2.1 Pojem turizma

Turizem je razvojno gibanje z dvema jedroma. Prvo je nedvomno v sami turistični dejavnosti, ki turiste vabi, sprejema v goste, jim streže, skrbi, da se jim v mejah varstva okolja in etičnih načel uresničujejo njihova pričakovanja. Drugo jedro so turistični kraji oziroma vsa turistična, to so naravna in kulturna, okolja, kjer se turizem dogaja z vsem bogastvom oblik. Tako se torej na dveh podlagah gradijo spoznanja, počutje in zadovoljstvo turistov (Rožič 2001, 9).

Turizem kot interdisciplinarna dejavnost zajema gostinstvo, hotelirstvo, turistično posredovanje in dopolnilne turistične dejavnosti. Multiplikativni učinki turistične dejavnosti so očitni tudi v drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnostih. Pri tem ne smemo pozabiti, da turizem trži tudi okolje v širšem pomenu besede, to je naravno in kulturno dediščino, kulturno krajino, kvaliteto življenja prebivalstva, organiziranost države in družbe ter njen odnos do gostov, torej turistov. Sodobna turistična ponudba ne vsebuje več samo storitev, ki so vezane na oddih in rekreacijo, ampak tudi na delo, izobraževanje, raziskovanje, trgovanje...

Enotne opredelitve pojma turizem ni. Sicer prevladujejo definicije, ki obravnavajo turizem z vidika turističnega povpraševanja. Turizem lahko opredelimo kot človekovo aktivnost, ki obsega potovanje iz domačega kraja na določeno destinacijo zaradi zabave, poslovnih ali drugih namenov.

Statistična opredelitev pa pravi, da je turizem splet odnosov in pojavov, povezanih z aktivnostmi oseb na potovanju in bivanju izven stalnega bivališča do največ enega leta, in to zaradi preživljanja prostega časa, poslovnih in drugih razlogov.

2.2 Turistični kraj

V ekonomski literaturi ni jasne in enostavne definicije pojma turistične destinacije. Pojem destinacija je v svojem izvornem pomenu sinonim za kraj namembnosti, uporablja pa se tudi za cilj, končni ali začasni. V turizmu je ta pojem verjetno zašel iz prometne terminologije (npr. letalska destinacija). Danes pod destinacijo razumemo neko turistično območje, cono, regijo, državo, več držav ali celo celi kontinent. V tem smislu lahko rečemo, da je turistična destinacija optimalno sestavljen in trgu prilagojen prostor, ki z razvojem pomembnih in dominantnih sposobnosti v destinaciji zavestno ustvarja pogoje, ki bodo dolgoročno omogočili dobre turistične rezultate (Magaš 1997, 10).

Izraz turistična destinacija označuje torej geografski prostor, ki ga turisti izberejo za cilj potovanja. Ta geografski prostor vsebuje vse, kar potrebuje turist za bivanje, preskrbo in razvedrilo. Destinacija ni nujno geografsko opredeljena kot kraj, lahko je tudi del kraja, odvisno od predstav gosta in od oddaljenosti med ciljem potovanja in krajem bivanja. Čim dlje je cilj, tem večji bo geografski prostor, ki v očeh turista opredeljuje destinacijo (Planina in Mihalič 2002, 169).

Turisti izbirajo destinacije glede na cilje in namene potovanja (posli, obisk, zabava...) oziroma glede na privlačnost destinacije (poslovno, kulturno središče, zabavišče...). Privlačnosti so lahko: naravne, izgrajene, kulturne ter socialne značilnosti.

V Sloveniji poznamo naslednje turistične destinacije: Julijske Alpe, Ljubljana z okolico, Obala, Kras, Pohorje z okolico, Carniola, Savinjska, Dolenjska in Bela krajina, Pomurje, Zasavje.

Turistični kraj je ena izmed možnih opredelitev destinacije. Predstavlja celoto gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, ki so na nekem ožjem geografskem območju namenjene turistom. Turistični kraj opredeljujemo kot naselje (lahko tudi kot več naselij skupaj ali samo kot del naselja), ki je dostopno obiskovalcem in ima naravne, kulturne ali drugačne privlačnosti, katere se že izrabljajo v turistične namene in ki ima ustrezne turistične objekte ter organizacije.

Od leta 1998, ko je bil izdan Zakon o pospeševanju turizma, pa obstajajo splošni predpisi o pogojih, ki jih morajo kraji izpolnjevati, da dobijo naziv turistični kraj.

Kot turistični kraj se obravnava kraj, ki nudi:

- privlačne možnosti za bivanje (naravne lepote, zdravilne vrelce, kulturnozgodovinske spomenike, kulturne, zabavne in športne prireditve);
- komunikacijske možnosti (možnost dostopa, prometne zveze...);
- receptivne možnosti (namestitveni objekti s spremljajočimi trgovskimi, obrtniški, poštami in drugimi storitvenimi objekti, pa tudi parki, sprehajališča, kopališča ipd.).

Kraje, ki izpolnjujejo kriterije za uvrstitev med turistične kraje, pa Statistični urad Republike Slovenije, upoštevajoč Zakon o pospeševanju turizma, razvršča v pet skupin.

Tabela 2.1 Vrste turističnih krajev

VRSTA TURISTIČNEGA KRAJA	OPIS
Glavno mesto Slovenije-Ljubljana	Kraj, ki turiste pritegne predvsem kot administrativni in politični center ter tudi s svojimi zgodovinskimi, etničnimi, gospodarskimi in drugimi značilnostmi.
Zdraviliški kraji	Kraji, kjer je znanstveno medicinsko ali empirično ugotovljen zdravilni učinek termalnih ali mineralnih voda ali drugih geoloških mineraloških sestavin. V to skupino sodijo klimatska, mineralna in termalna zdravilišča, ki imajo praviloma tudi ustrezne objekte za zdravljenje in rehabilitacijo.
Obmorski kraji	Kraji vzdolž morske obale
Gorski kraji	Kraji, ki praviloma ležijo nad 500 metrov nadmorske višine ali v teritorialnem območju gore.
Drugi turistični kraji	Kraji, ki imajo privlačnost, kraji ob rekah in jezerih, ki jih ne moremo uvrstiti v že navedene skupine.

Vir: Statistični letopis 2004, 450

2.3 Strategija razvoja turizma 2002-2006

Strategija razvoja slovenskega turizma je temeljni razvojni dokument, ki opredeljuje najpomembnejše dejavnike turističnega razvoja, dolgoročne cilje, razvojne scenarije, in načine uresničevanja strateških opredelitev. Temelji na strategijah vodilnih turističnih podjetij, na razvojnih usmeritvah pomembnih turističnih področij, na

razvojnih dokumentih regionalnih in lokalnih turističnih območij ter gosti mreži številnih podjetniških, javnih in civilnih turističnih iniciativ (Kovač 2002, 6).

Kovač (2002, 6) trdi tudi, da je strategija slovenskega turizma dokument, ki ga sporazumno oblikujejo vsi, kateri soustvarjajo konkurenčno slovensko turistično ponudbo na domačem in tujem trgu. Temeljne razvojne usmeritve, to so kombinacija produktnega, geografskega in tržno marketinškega pristopa, oblikuje kot poslovne priložnosti. To bi naj na vseh turističnih področjih spodbudilo podjetniško inovativnost, povezanost turističnih proizvodov v okviru destinacijskega managementa, trženje slovenskih turističnih blagovnih znamk in uporabo sodobnih promocijskih ter drugih marketinških orodij.

Turizem je pomembna poslovna priložnost za slovensko gospodarstvo in družbeni razvoj. V tem desetletju naj bi postal ena vodilnih panog slovenskega gospodarstva. Načrtovani je investicijski cikel v vrednosti 1,5 mrd EUR (do leta 2010), kar predstavlja pomembno narodnogospodarsko, regionalno, lokalno in podjetniško razvojno možnost. Temeljni kvantitativni cilj slovenskega razvoja turizma je povečanje letnega turističnega prometa na 1,6 mrd EUR do leta 2006, povečanje števila nočitev na 9,5 mio turistov in število postelj v hotelski ponudbi za 4000 ležišč. Predvideva se tudi nadaljnji razvoj turističnih kmetij s prenočitvenimi kapacitetami in povečanje števila prenočitvenih kapacitet v drugih oblikah namestitev. Povprečna realna stopnja letne rasti slovenskega turizma v obdobju 2002-2006 bo dvakrat hitrejša od slovenskega povprečja rasti BDP-ja (Kovač 2002, 1).

V Strategiji slovenskega turizma 2002-2006 je kot glavni strateški cilj opredeljeno povečanje globalne konkurenčnosti slovenskega turizma in obsega turističnih dejavnosti. Velika pozornost je posvečena partnerskemu sodelovanju javnega in zasebnega sektorja, sodobnemu marketinškemu pristopu in razvoju človeških virov v turizmu. Na osnovi novega strateškega dokumenta so pripravljene ustrezni ukrepi, ki naj bi spodbudili povečanje konkurenčnosti podjetniškega sektorja v turizmu, povezovanje različnih turističnih ponudnikov, razvoj skupne turistične infrastrukture in integralnih turističnih proizvodov ter razvoj integralnega turistično-informacijskega sistema, kar naj bi vplivalo na večjo konkurenčno uspešnost slovenskega turizma v mednarodnem prostoru.

Slabosti v panogi turizma, ki se jih z določenimi vladnimi ukrepi in spodbudami skuša odpraviti, so razpršenost in nepovezanost turistične ponudbe, premajhna atraktivnost proizvodov oziroma storitev ter neustrezna struktura in nezadosten obseg nastavitvenih kapacitet, posebno v razvitih turističnih krajih. Izboljšati je potrebno prometno in turistično infrastrukturo ter dostopnost turističnih območij in nivo kakovosti storitev glede na pričakovanja gostov. Ugotovljena je tudi premajhna identiteta tipičnih, razpoznavnih turističnih storitev, finančna in managerska šibkost večjih turističnih organizacij, premajhna podjetniška usmerjenost in inovativnost. Eno izmed slabosti predstavlja tudi relativno slabo razpoznavna identiteta države in njena javna podoba v evropskem prostoru (Ministrstvo za gospodarstvo RS, 2004).

2.3.1 Temeljna izhodišča nove razvojne paradigme

Nova gospodarska razvojna paradigma temelji na načelih trajnostnega razvoja, ki upošteva enakopravno obravnavo gospodarske, socialne in okoljske razvojne komponente. Temeljni razvojni cilji gospodarske strategije Slovenije so povečanje blaginje prebivalcev, rast BDP in zmanjšanje razvojnega zaostanka za EU. Slovenska turistična strategija sledi novi razvojni paradigmi slovenskega gospodarstva in

temeljnimi razvojnim ciljem nove gospodarske strategije. S tega vidika so zanjo pomembna naslednja izhodišča (Kovač 2002, 3):

- globalizacija in evropska harmonizacija zahtevata jasno opredelitev lastnih konkurenčnih prednosti kot poslovnih priložnosti;
- dosežen razvoj gospodarstva (končana prva postsocialistična tranzicija) ponuja sistemski okvir za prestrukturiranje turistične industrije in managerski razvoj
- turizem kot način življenja temelji na načelih trajnostnega razvoja kot enakopravnem obravnavanju gospodarskih, socialnih in okoljskih faktorjev;
- turistične organizacije so pripravljene na ofenzivnejše managerske modele razvoja, ki temeljijo na kapitalski logiki, podjetniški inovativnosti in novih marketinških pristopih.

2.3.2 Koncepti nove razvojne paradigme

Po Kovaču (2002, 4) nova razvojna paradigma slovenskega turizma sledi:

- konceptu trajnostnega družbeno-gospodarskega razvoja;
- konceptu celovitega prostorskega razvoja države;
- konceptu celovite skrbi za zdravje in kakovost življenja;
- konceptu tržnih niš in kakovostne ponudbe;
- konceptu storitvenih grozdov in razvojnih jeder;
- konceptu podjetništva, projektnega pristopa in timskega dela;
- konceptu socialnega kapitala in poslovnega partnerstva.

2.3.3 Ocena stanja v slovenskem turizmu

Slovenski turizem se vzpenja in zgleduje po evropskih in svetovnih tokovih ter oblikuje usmeritve za naslednja leta. Razvoj ni samodejen, temveč potrebujemo vizijo in strategijo, seveda pa tudi ljudi z idejami in organizacije, ki znajo uresničiti dobre ideje. Končno tudi to ni dovolj: potrebna je ugodna razvojna klima, potrebne so spodbude, kajti Svetovna turistična organizacija pričakuje v Sloveniji šest odstotno letno razvojno stopnjo (Rožič 2001, 9).

Turizem je ena izmed razvojnih priložnosti Slovenije in velja za eno najperspektivnejših vej slovenskega gospodarstva. Po podatkih Ministrstva za gospodarstvo Republike Slovenije (2004), bi položaj slovenskega turizma lahko opisali s štirimi temeljnimi podatki:

- predstavlja okoli desetino BDP (po ekonomskih učinkih);
- zaposluje okoli desetino vseh zaposlenih;
- predstavlja desetino slovenskega izvoza blaga in storitev;
- prispeva okoli desetino deviznega priliva v okviru tekočega dela plačilne bilance.

Slovenski turizem ima enega največjih proizvodnih panožnih multiplikatorjev (1,7), saj: povezuje številne gospodarske dejavnosti, pospešuje regionalni razvoj in povečuje ekonomsko vrednost prostora z vidika naravnih vrednot ter kulturne dediščine (Kovač 2002, 7).

Turizem lahko bistveno prispeva h gospodarski rasti, ustvarjanju delovnih mest, hitrejšemu vključevanju v tržno gospodarstvo in k razvoju podjetništva v najširšem

pomenu, torej k boljši kakovosti življenja v Sloveniji, hkrati pa prispeva tudi k povečanju in utrjevanju ugleda Slovenije v svetu (Mihalič 2003, 42).

Tabela 2.2 Turistični prihodki in odhodki Slovenije v obdobju od 1994 do 1999

LETO	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Izvoz potovanj	766786	836789	989142	1047891	970770	900127	1044842
Uvoz potovanj	326336	442974	481484	462848	501111	511547	556180
Saldo	440450	393815	507658	585042	469649	388580	488663

Podatki v tisoč EUR

Vir: Bilten Banke Slovenije, Oktober 2005, 75

Tabela 2.3 Turistični prihodki in odhodki Slovenije v obdobju od 2000 do 2005

LETO	2001	2002	2003	2004	I-VIII 2004	I-VIII 2005
Izvoz potovanj	1104794	1142599	1186310	1312186	889482	986743
Uvoz potovanj	600766	643757	663586	705690	519611	562380
Saldo	504028	507842	522723	606496	369871	424362

Podatki v tisoč EUR

Vir: Bilten Banke Slovenije, Oktober 2005, 75

Tabela prikazuje podatke o turističnih prihodkih, odhodkih Republike Slovenije od leta 1994 do meseca avgusta leta 2005.

Od leta 1994 do leta 1997 so prihodki od turizma (izvoz potovanj) in odhodki (uvoz potovanj) naraščali. Naraščal je tudi presežek prihodkov nad odhodki. Leta 1997 je opaziti zmanjšanje odhodkov. Leto 1998 in 1999 so se prihodki znižali, odhodki so naraščali. Od leta 2000 naprej so prihodki naraščali, dosegli so prihodke iz leta 1997.

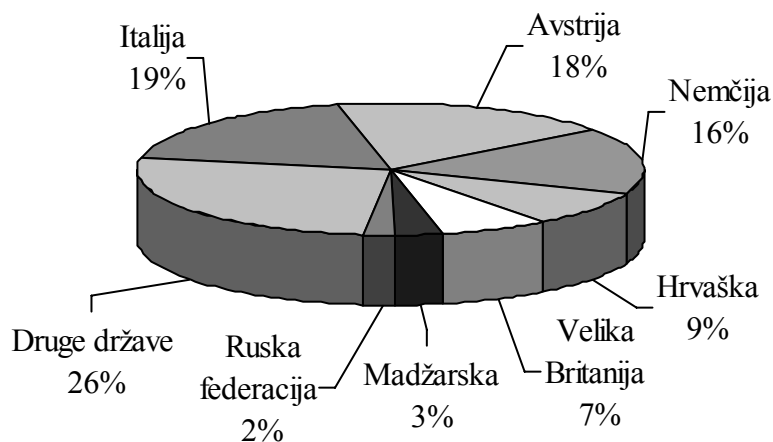
Največji obseg so dosegli prihodki od turizma v letu 2004, ko so znašali 1.312 mio EUR. V primerjavi z letom 2003 so se povečali za 10,6%. Presežek prihodkov nad odhodki je v tem letu znašal 606 mio EUR. Podatki za januar-avgust 2005 nakazujejo, da se v letu 2005 tako prihodki kot presežek prihodkov nad odhodki povečujejo v primerjavi z letom 2004 povečujejo.

Slovenijo je leta 2004 obiskalo čez 2,3 milijona domačih in tujih turistov, kar predstavlja 8,3% več kot leta 2002 in 4,3% več kot leta 2003. Od tega je 64% tujih turistov. Prihodi tujih turistov so se povečali za 15 % primerjalno z letom 2002 in 9% primerjalno z letom 2003.

Število nočitev beleži porast od 7,3 milijona leta 2002, na skoraj 7,6 milijona leta 2004, kar pomeni povečanje za 3,6%. Čez 57% vseh nočitev predstavljajo nočitve tujih turistov. Nočitve tujih turistov so se letno povečevale za 4%, nočitve domačih turistov pa so v letu 2004 beležile padec za 3%. Skoraj tri četrtine prenočitev tujih turistov predstavljajo turisti iz naslednjih sedmih držav: iz Italije, Avstrije, Nemčije, Hrvaške, Velike Britanije, Madžarske ter iz Ruske federacije.

V letu 2004 se je povečalo število tujih turistov, ki se v Sloveniji zadržujejo krajši čas (Statistične informacije 90/2005, 2).

Slika 2.1 Struktura prenočitev tujih turistov po državni pripadnosti v letu 2004

Vir: Statistične informacije 90/2005, 2

Za slovenski turizem predstavljajo države članice Evropske unije najpomembnejše tržišče, saj zagotavljajo turisti s tega trga 75% celotnega turističnega obiska iz tujine.

Kovač (2002, 7) v strategiji navaja, da ima Slovenija stabilno, toda nezadostno ponudbo nastanitvenih kapacitet. Ta je leta 2001 obsegala okoli 25.000 kakovostnih turističnih ležišč v hotelih in še 7.000 kakovostnejših ležišč v drugih turističnih objektih, medtem ko je skupno število dopolnilnih ležišč nihalo okoli 40.000. V mesecu decembru 2004 je bilo 27.303 hotelskih ležišč (Statistične informacije 90/2005, 2).

Slovenija je ena izmed prvih držav, ki so pristopile k uvedbi relativno nove statistične metodologije za vrednotenje turizma v narodnem gospodarstvu. Svetovna turistična organizacija (WTO), Organizacija za ekonomsko sodelovanje (OECD) in Statistični urad EU (EUROSTAT) so pristopili k izdelavi celovite metodologije spremljanja ekonomskega obsega in učinkov turizma na nacionalno gospodarstvo. To je metodologija »Satelitskih računov za turizem« oziroma »Tourism Satellite Accounts - TSA« (Sirše 2004, 5). Za izračun satelitskih računov se poleg podatkov SURS-a uporabljajo še podatki pridobljeni z dodatnimi raziskavami.

2.3.4 Konkurenčne prednosti slovenskega turizma

Naši sosedi, Avstrija in Italija, sta najrazvitejši evropski turistični državi. Madžarska in Hrvaška pa sta turistični državi z relativno visoko stopnjo rasti in turizmom kot dolgoročno strateško usmeritvijo gospodarskega razvoja. Slovenija je torej obkrožena z izjemno neposredno konkurenco turističnih držav.

Z Italijo in Avstrijo Slovenija zaradi svoje velikosti in razvitosti nima pravih konkurenčnih prednosti v tradicionalni turistični ponudbi. Še posebej to velja za mestni in kulturni turizem (Italija, Avstrija), pomorski turizem (Italija), podeželski in zdraviliški turizem (Avstrija).

Za Slovenijo predstavlja *absolutno konkurenčno prednost* pred evropsko konkurenco njena geografska lega na stičišču Alp in Jadrana ter širše področje Krasa.

Relativne konkurenčne prednosti Slovenije pa so njena majhnost, raznovrstnost turistične ponudbe, uravnotežen razvoj turizma in okolja, policentrična razvitost manjših turističnih centrov, hitra dostopnost do raznovrstnih turističnih področij.

Od drugih turističnih konkurentov se Slovenija ločuje kot majhna in varna država, zelena in čista, kulturna in gostoljubna dežela, dobro organizirana in kakovostna turistična destinacija. Nastopa s prepoznavnimi in med seboj povezanimi integralnimi turističnimi proizvodi. Je edinstvena evropska država, ki lahko na omejenem in relativno hitro dostopnem prostoru ponudi izjemno biotsko raznovrstnost, bogastvo naravnih vrednot in kulturne dediščine ter različnost turističnih atrakcij in storitev (Kovač 2002, 24).

2.3.5 Vizija slovenskega turizma

»Slovenija želi postati v naslednjih desetih letih razvita turistična država s primerljivo evropsko kakovostjo turističnih storitev in raznovrstno turistično ponudbo, ki bo konkurenčna v razmerju do drugih turističnih območij.«

Slovenska turistična ponudba je usmerjena (Kovač 2002, 26) :

- k vrednotam, kot so zdravje, varovanje okolja, naravne vrednote in kulturna dediščina, ki zbuja ugodje, domačnost ter spodbujajo turista k spoznavanju avtohtone kulture;
- k povečevanju možnosti izbire oziroma čim širše turistične ponudbe, ki s svojo raznovrstnostjo in kakovostjo za ponujeno ceno zadovoljuje pričakovanja gostov;
- k doživetjem, ki prinašajo spremembo, zabavo, gibanje in preizkušnje lastnih sposobnosti.

Slovenska turistična ponudba se deli na deset temeljnih turističnih območij, to so: Obala, Goriška, Kras, Ljubljana, širše območje Julijskih Alp, Pohorje-Maribor, Pomurje-Obsočje, Dolenjska, slovensko podeželje, mesta z zaledjem. Temeljna turistična območja so torej geografske celote, ki ponujajo relativno zaokroženo turistično ponudbo z integralnimi turističnimi proizvodi.

Na teh desetih turističnih območjih se razvija deset temeljnih turističnih usmeritev, ki so združene v tri temeljna področja. Prvo je produktno področje, ki ga sestavljajo zdraviliški turizem, igralniško-zabaviški turizem in poslovni turizem. Drugo je geografsko področje, ki ga sestavlja turistično območje Julijske Alpe, turistično območje Pohorje-Maribor, turistično območje Krasa in turistično območje Obale. Tretje je programsko področje, ki zajema 3-E – podeželski turizem, 3-A – rekreativni turizem in 3-D - doživljajski turizem.

3-E turizem pomeni združitev turističnih storitev s pomočjo marketinškega poudarjanja ekoloških, etnoloških in etoloških danosti. Njegova središčnica je podeželski turizem z vrsto pomembnih etnoloških posebnosti.

3-A turizem pomeni aktivne, akcijske in adrenalinske turistične dejavnosti. Predstavlja turistično zaokroženo ponudbo, namenjeno individualistom, mladim in vsem, ki želijo aktivne in športne počitnice.

2.4 Ekonomski in neekonomski pomen turizma

Turizem kot interdisciplinarna dejavnost posega na številne gospodarske in negospodarske panoge in dejavnosti, kot npr. gostinstvo, trgovino, promet, energetiko, kmetijstvo, obrtne storitve, industrijske panoge, bančništvo, kulturo, zdravstvo... Tako turizem neposredno in posredno vpliva na gospodarstvo države, pojavne oblike učinkov

turizma na gospodarstvo pa so povečanje BDP, vpliv na plačilno bilanco države, hitrejši razvoj nekaterih gospodarskih panog, družbenih dejavnosti in manj razvitih območij.

Najpogosteje obravnavane ekonomske funkcije turizma (Planina 2002, 218):

1. *devizna funkcija*, ki kaže vpliv meddržavnega turizma na devizno in plačilno bilanco ter na mednarodne ekonomske odnose;
2. *kompensacijska funkcija*, ki temelji na usmerjenosti fizičnih in monetarnih turističnih tokov ter izraža vpliv na izenačevanje stopnje ekonomske razvitosti med državami in regijami;
3. *konverzijska funkcija*, ki kaže, kako se naravne in kulturne dobrine s pomočjo turističnega gospodarstva pretvarjajo v turistične ponudbe;
4. *absorbcijska funkcija*, ki jo nekateri avtorji razumejo kot vpliv turističnega gospodarstva na zaposlenost delovne sile in jo imenujejo *zaposlitvena funkcija* ali *absorbcijska funkcija I*;
5. *absorbcijska funkcija*, ki jo nekateri avtorji razumejo kot vpliv na povečanje ali zmanjšanje kupnih skladov v primerjavi z blagovnimi skladi in se imenuje *inflacijsko-deflacijska funkcija* ali *absorbcijska funkcija II*;
6. *multiplikacijska funkcija*, ki kaže, v kolikšni meri vpliva turistična potrošnja kot oblika osebne potrošnje ne samo na dohodek turističnega sektorja gospodarstva, temveč tudi na kroženje denarja v narodnem gospodarstvu in tako tudi na dohodek številnih ne turističnih dejavnosti;
7. *indukcijska funkcija*, ki izraža vplive na povečanje družbenega proizvoda in narodnega dohodka v turističnem gospodarstvu kot tudi v ne turističnih sektorjih narodnega gospodarstva.

Turizem je v bistvu neekonomski pojav. Vzroki za njegov nastanek so pravzaprav posledica doseženega razvoja družbe in njegove posledice segajo na številna neekonomska področja. Neekonomski dejavniki, od katerih je turizem močno odvisen, so v prvi vrsti motivi in potrebe, ki nastajajo z industrializacijo, urbanizacijo, motorizacijo in z življenjem v neprimernem okolju. Zadovoljitev potreb po spremembi okolja in načina življenja, po počitku in rekreaciji, zdravju, naravnih in kulturnih dobrinah pa ima odločilne vplive tudi zunaj ekonomskega področja.

Neekonomske prednosti turizma so (Sirše, Stroj-Vrtačnik in Pobega 1993, 23):

- vpliv na vrednotenje naravne in kulturne dediščine;
- vpliv na kakovost življenja (turizem naredi tudi za domačine njihov kraj privlačnejši, zmanjšuje odseljevanje, vzpodbuja ustvarjalne možnosti za krajevne prebivalce, razširja splošno razgledanost in ekološko zavest prebivalstva);
- vpliv na kulturno izmenjavo in kulturno ustvarjalnost;
- vpliv na učenje tujih jezikov;
- vpliv na ugled države v svetu;
- zmanjševanje negativnih stereotipov;
- vpliv na politično stabilnost;
- razvita turistična društvena dejavnost.

3 REGIONALNI RAZVOJ V SLOVENIJI

Ko govorimo o regionalnem razvoju, mislimo na odpravo ali vsaj ublažitev posledic tržnega gospodarstva, ki povzročajo regionalne razlike med pokrajinami in zaradi katerih nekateri deli Slovenije uživajo prednosti, drugi pa so zapostavljeni in njihov razvoj stagnira ali celo relativno nazaduje (Ravbar 2003).

V zadnjem desetletju, ko smo tako v Sloveniji kot v Evropi priča globokim strukturnim spremembam in je v takih razmerah dobil konkurenčni boj vse večje razsežnosti, dobivajo regije vse večji pomen z gospodarskega, političnega in kulturnega vidika. Med posameznimi regijami nastajajo vse večje razlike. Članstvo Slovenije v Evropski uniji prinaša še večji razkorak med regijami. Tiste regije, ki so že sedaj zaostajale v razvoju, so zdaj še bolj izpostavljene za njih negativnim tržnim zakonitostim, kot so koncentracija kapitala in človeških virov v nekaterih evropskih centrih.

Regionalni razvoj naj bi bil, kot proces družbenih sprememb, usmerjen v zmanjševanje, v daljšem časovnem obdobju pa celo v odpravljanje razlik stopnje razvitosti med regijami in hkrati razlik v kakovosti življenja njihovih prebivalcev. To je bil tudi vzrok za uvedbo regionalne politike. Motivi za izoblikovanje regionalne politike so po Naredu (2002) naslednji:

- *ekonomski*: s pomočjo regionalne politike se doseže rast celotnega narodnega gospodarstva;
- *družbeno-politični*: zagotoviti socialno pravičnost in primerljive pogoje za bivanje in delo prebivalstva ne glede na kraj njihovega bivanja.

Kot potrditev, da obstajajo velike razlike v razvoju med slovenskimi regijami, prikazujem tabelo, v kateri so izračunani indeksi razvojne ogroženosti za posamezno regijo.

Tabela 3.1 Indeks razvojne ogroženosti

REGIJE	INDEKS RAZVOJNE OGROŽENOSTI	INDEKS RAVNI; SLO = 100
<i>Pomurska</i>	1,000	151
Spodnjeposavska	0,974	147
Podravska	0,816	123
Zasavska	0,743	112
Savinjska	0,704	106
Koroška	0,654	99
Notranjsko-kraška	0,602	91
Jugovzhodna Slovenija	0,578	87
Goriška	0,321	48
Gorenjska	0,232	35
Obalno-kraška	0,117	18
<i>Osrednjeslovenska</i>	0,030	5
Slovenija	0,662	100

Vir: Strategija regionalnega razvoja Slovenije 2001, 9

Indeks razvojne ogroženosti temelji na uporabi dveh kazalcev: deleža prebivalstva v območjih s posebnimi razvojnimi problemi v okviru regije in sinteze ocene razvojnih možnosti regije. Ta indeks predstavlja kombinacijo stanja trenutne razvojne problematike (območja s posebnimi razvojnimi problemi) in ocene razvojnih možnosti regije (sintezne ocene razvojnih možnosti regije).

Kot lahko razberemo iz tabele, ima Pomurska regija največji indeks razvojne ogroženosti in sicer ta predstavlja triintridesetkratnik primerjalno z indeksom ogroženosti Osrednjeslovenske regije in enainpol kratnik primerjalno z indeksom za celo Slovenijo. Tesno za Pomursko regijo je Spodnjeposavska regija, nato pa Podravska regija. Za slovenskim povprečjem v indeksu razvojne ogroženosti sta še Zasavska in Savinjska regija. Najbližje slovenskemu povprečju so Koroška, Notranjsko-kraška regija in Jugovzhodna Slovenija. Najmanjši indeks ogroženosti pa imajo: Goriška, Gorenjska, Obalno-kraška regija. Daleč najmanjši indeks razvojne ogroženosti pa ima seveda Osrednjeslovenska regija.

Vizija regionalnega razvoja je opredeljena v Strategiji regionalnega razvoja Slovenije (2001, 5), kot uravnoteženi gospodarski, socialni, zdravstveni, kulturni, prostorski in okoljski vidiki razvoja v vseh slovenskih regijah, kar bo zagotovilo visoko življenjsko raven in kakovost zdravja ter bivalnega okolja vseh prebivalcev Slovenije. Vizija stremi k trajnostnemu razvoju v najširšem pomenu besede, ki optimalno izrablja potencialne v regiji, pri tem pa ne zmanjšuje virov in možnosti razvoja prihodnjih generacij.

3.1 Statistične regije v Sloveniji

S pojmom »statistična regija« smo se v Sloveniji srečali šele po letu 1995, po preureditvi lokalne samouprave. Tega leta so v Sloveniji prenehale obstajati dotedanje, za evropske razmere velike občine – komune. Nadomestile so jih za polovico manjše občine. Več desetletij je tako Statistični urad Republike Slovenije objavljala statistične podatke za vrsto področij statističnih raziskovanj na ravni občin. Razdrobitev občin po letu 1995 pa je povzročila povečanje potrebe po objavljanju podatkov na regionalni ravni, torej na vmesni ravni med majhnimi občinami in državo. Že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja so raziskovalne ustanove in občasno tudi Statistični urad RS združevali tedanje občinske podatke na raven tako imenovanih 12 funkcionalnih regij. Takšna razdelitev se je izkazala kot primerna tudi na področju prostorskega načrtovanja in za različne upravne namene. Statistični urad je leta 1995 to regionalno delitev prevzel tudi zaradi začetega približevanja Evropski uniji, enote te členitve pa poimenoval statistične regije (Statistični letopis RS 2004, 557).

Zaradi preureditve občin je prihajalo do nekaterih neujemanj občinskih mej z mejami statističnih regij. Leta 1999 se je število občin povečalo z dotedanjih 147 še za dodatnih 46 občin. Tako so se neskladja občinskih in regionalnih mej še povečala. Neujemanje mej občin in statističnih regij je bilo odpravljeno z Uredbo o standardni klasifikaciji teritorialnih enot (Uradni list RS, št. 28/2000).

Slovenija je razdeljena na naslednjih dvanajst statističnih regij: Pomursko, Podravska, Koroška, Savinjska, Zasavska, Spodnjeposavska, Jugovzhodna Slovenija, Osrednjeslovenska, Gorenjska, Notranjsko-Kraška, Goriška, Obalno-Kraška. Le-te pa se opredeljujejo v tri skupine regij (SRRS 2001, 31):

- prosperitetne regije s pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali: Osrednjeslovenska, Obalno-kraška, Gorenjska, Jugovzhodna Slovenija in

- Goriška;
- stagnantne regije, ki imajo določene pozitivno ocenjene razvojne potencialne: Savinjska, Podravska, Koroška in Notranjsko-kraška;
  - regije s slabimi socio-ekonomskimi razmerami, ki imajo omejene razvojne potencialne: Spodnje-posavska, *Pomurska*, *Zasavska*.

Predvsem regije s slabimi socio-ekonomskimi razmerami, ki imajo omejene razvojne potencialne, so potrebne izdatnejše strokovne in finančne pomoči države. Razlike med regijami zasledimo v sestavi proizvodnje, v višini dohodka na prebivalca, v stopnji nezaposlenosti, migracijah in starostni sestavi prebivalstva. Gre za ekonomsko šibke regije s slabo gospodarsko strukturo, visoko brezposelnostjo, težje dostopne in obmejne regije ter okoljsko degradirane regije.

Tabela 3.2 Bruto domači proizvod na prebivalca po statističnih regijah v letu 2002

STATISTIČNE REGIJE	BRUTO DOMAČI PROIZVOD NA PREBIVALCA		
	Tekoče cene 1000 SIT	USD	Indeks Slovenija = 100
Slovenija	2664	11088	100,0
<i>Pomurska</i>	1839	7653	69,0
Podravska	2234	9299	83,9
Koroška	2130	8866	80,0
Savinjska	2372	9875	89,1
Zasavska	1938	8067	72,8
Spodnje-posavska	2235	9304	83,9
Jugovzhodna Slovenija	2401	9993	90,1
Osrednjeslovenska	3778	15726	141,8
Gorenjska	2339	9735	87,8
Notranjsko-kraška	2080	8660	78,1
Goriška	2575	10719	96,7
Obalno-kraška	2753	11460	103,0

Vir: Statistični letopis RS 2004, 570

Bruto domači proizvod na prebivalca nam pokaže na veliko razliko med statističnimi regijami. Od slovenskega povprečja najbolj odstopa Pomurska regija, sledita pa ji Zasavska in Notranjsko-kraška. Te regije ne dosegajo niti 80 indeksnih točk od slovenskega povprečja. Med 80 in 90 indeksnimi točkami so Koroška, Podravska, Savinjska, Spodnje-posavska, Gorenjska in Jugovzhodna Slovenija. Goriška in Obalno-kraška regija sta najbližje slovenskemu povprečju, in sicer je Goriška malo pod in Obalno-kraška malo nad tem povprečjem. Najvišji bruto domači proizvod na prebivalca pa ima Osrednjeslovenska regija, in sicer 141,8 indeksnih točk, kar pomeni 15.726 ameriških dolarjev, in se bliža povprečnemu BDP na prebivalca EU.

3.2 Razvojni problemi regij

Ko govorimo o regiji, mislimo na zaokrožen prostor s svojo identiteto, s skupnimi narodnogospodarskimi, geografsko prometnimi in zgodovinsko-kulturnimi pogoji ter

tradicijami. Gre za enotno vodeno in gospodarsko zaokroženo celoto, s čimer se pri njenih prebivalcih ustvarja občutek pripadnosti in odgovornosti za stvari skupnega pomena.

Slovenija spada med tiste članice razširjene Evropske unije, ki imajo najmanjše regionalne razlike. Težko pa je ugotoviti, ali se te razlike povečujejo ali zmanjšujejo. Vse slovenske regije sicer kažejo pozitivno gospodarsko rast, ki je v povprečju višja kot v EU, vendar je sedanja dinamika prepočasna, da bi do leta 2013 lahko dosegli povprečni nivo razširjene EU.

Razvojni problemi, ki se pojavljajo na področju regionalnega razvoja, so (Urad za makroekonomske analize in razvoj 2004, 3):

1. *Prepočasen gospodarski razvoj vseh regij.* Seveda velja osrednja pozornost regionalnega razvoja razvoju gospodarstva, in sicer brez povzročanja dodatnih obremenitev in zaostankov na področju socialnega ter okoljskega razvoja. Regionalna razvojna politika se mora na segmentu gospodarstva opirati na obstoječa srednja in velika podjetja, mala podjetja (vključno s potencialnimi podjetniki) in na tuje investicije. Nujen pogoj za uspešnost je temu prilagojen sistem razvoja človeških virov. Podjetja je treba spodbujati k zahtevnejšim proizvodnim procesom, odpiranju kvalitetnih delovnih mest, tako da ne bo prišlo do odliva višje izobraženih ljudi.
2. *Regionalne razvojne razlike.* Te so v Sloveniji sicer med najmanjšimi v EU, vendar obstaja nevarnost, da bi se sedaj po vstopu v EU začele poglobljati, kot se je zgodilo nekaterim sedanjim manj razvitim članicam po njihovem vstopu v EU. Nevarnost predstavlja predvsem večja mobilnost dela in kapitala, večja konkurenca, ki bo manj konkurenčne regije lažje izrinila s trga. Ker ima Slovenija že dolgotrajno politiko skladnega regionalnega razvoja, je posledica tega zadovoljivo stanje vsaj osnovne infrastrukture ter podjetniških jeder in s tem povezanega človeškega, finančnega in informacijskega kapitala tudi v odročnejših krajih. Kljub temu, da to predstavlja dobro osnovo za spodbujanje skladnejšega regionalnega razvoja, pa se ne moremo izogniti dejstvu, da se regionalne razlike ne bodo zmanjševale same od sebe. Ker ne moremo računati na takšen obseg sredstev iz evropske strukturne politike, kot so je bile deležne dosedanje članice v preteklosti, je nujna aktivna regionalna politika države.
3. *Prešibka regionalna središča.* Zaradi dosedanjega policentrizma, ki je spodbujal razvoj občinskih središč, regionalni nivo pa je ostal podrejen, nekatere regije nimajo izrazitih središč. Regije brez izrazitih funkcionalnih središč nimajo pravih pogojev, da bi prerasle v pokrajine. Torej, Regionalni razvojni program (RRP), mora spodbujati krepitev regionalnih središč, hkrati pa težiti k širitvi njihovih funkcionalnih zaledij.
4. *Premalo inovativne regije.* Za vzpostavitev fleksibilnih regionalnih inovacijskih ekonomij je potrebno strateško upravljanje podjetij v povezavi z regionalno specializacijo, kar povzroči povpraševanje po visoko izobraženih kadrih. To je tudi pogoj za zagotavljanje dolgoročne konkurenčnosti ter visoke blaginje prebivalstva regij in Slovenije v celoti. K izboljšanju inovacijskega okolja v regijah bi lahko prispevali podjetniški inkubatorji, mreža visokega šolstva, tehnološki parki.
5. *Pomanjkanje struktur za odločanje o javnih storitvah na regionalni ravni.* Za hiter razvoj regij je ena od ključnih determinant gotovo primerna ponudba

javnih dobrin (vse od javne infrastrukture do ustvarjanja ustrezne podjetniške klime). Vrsta javnih dobrin in storitev se zaradi pomanjkanja vmesne ravni upravljanja zagotavlja bodisi na previsoki (pretirana centralizacija na državni ravni – npr. pri vodenju razvojne politike) bodisi na prenizki ravni (pretirana decentralizacija – npr. odgovornost občin za zagotavljanje pitne vode). Kot posledica množice majhnih novoustanovljenih občin so ogromne razlike v sposobnosti izvajanja predpisanih aktivnosti in odgovornosti. Možne rešitve so: ustanovitev pokrajin, spodbujanje k medsebojnemu združevanju in tako povečevanju občin, sistem zagotavljanja javnih dobrin na vmesni ravni med državo in občinami kot nadgradnja sedanjega regionalnega razvojnega programiranja.

6. *Neskladna teritorialna mreža državnih organov.*

Teritorialne strukture državne uprave so od funkcije do funkcije, od resorja do resorja zelo različne in v primerjavi z upravnimi strukturami v EU manj učinkovite. Torej čaka Slovenijo obsežna naloga izvedbe te reforme.

3.3 Cilji Strategije regionalnega razvoja Slovenije

Cilji SRRS do leta 2006 so naslednji (SRRS 2001, 7):

- Zaustaviti povečevanje razlik v gospodarski razvitosti in pri življenjskih možnostih med regijami, s poudarkom na celostnem razvoju mest, ki so nosilci regionalnega razvoja v povezavi s podeželjem. Kvantifikacija cilja: najmanj ohranitev razlike v kupni moči BDP na prebivalca na ravni SKTE-3 na razmerju 1,7:1 med najbolj in najmanj razvito regijo.
- Trajnostni razvoj vseh slovenskih regij in preprečevanje nastajanja novih območij z večjimi razvojnimi problemi. Kvantifikacija cilja: dvig absolutne ravni kupne moči BDP na prebivalca in zmanjšanje registrirane stopnje brezposelnosti v vseh statističnih regijah na ravni SKTE-3.
- Ohranjanje minimalne poseljenosti na celotnem ozemlju Republike Slovenije. Kvantifikacija cilja: neto medregijski selitveni saldo v nobeni slovenski statistični regiji na ravni SKTE-3 ne bo večji od -0,5 prebivalca na 100 prebivalcev.
- Izboljševanje relativnega položaja slovenskih regij, merjeno v BDP po kupni moči na prebivalca, v primerjavi z obmejnimi regijami v Avstriji in Italiji. Kvantifikacija cilja: hitrejši razvoj Osrednjeslovenske, Goriške in Obalno-kraške regije od italijanskih obmejnih regij; dohitevanje avstrijskih manj razvitih regij s strani ostalih slovenskih statističnih regij.

Po Statistični klasifikaciji teritorialnih enot (SKTE) je ozemlje Slovenije razdeljeno na 11 ravni. Raven SKTE-3 predstavlja vseh 12 regij (SRRS 2001, 4), kar je razvidno iz priloge številka 1. Izhodiščno leto za statistične podatke, ki so zajeti v strategiji, je leto 2000 ali zadnji razpoložljivi podatki (SRRS 2001, 4).

Analiza uresničitve zastavljenih ciljev SRRS nam pove, da je od leta 2000 do leta 2002 BDP na prebivalca naraščal, povečevalo se je razmerje med najbolj in najmanj razvito regijo ter je leta 2002 preseglo razmerje 2:1.

Registrirana stopnja brezposelnosti v Republiki Sloveniji je po podatkih Zavoda za zaposlovanje RS padla z 11,6% leta 2001 na 10,6% leta 2004.

Stopnja brezposelnosti se je v tem času najbolj znižala v Podravski regiji, z 17,4% na 13,8%, torej za 3,6%, medtem ko Goriška regija beleži povečanje brezposelnosti za 1,5%, s 6,1% leta 2001 na 7,6% leta 2004, Savinjska regija pa beleži povečanje za 1%, z 10,5% na 11,5% (izračuni po podatkih iz <http://e-uprava.gov.si/ispo/stopnjabrezposelnosti/prikaz.ispo>).

Gostota poseljenosti je v obdobju od 2001 do 2003 najbolj padla v Zasavski regiji, za 1,2%, sledi ji Pomurska regija z 0,6% (Statistični letopis RS 2004, 563).

4 REGIONALNI RAZVOJ V POMURJU

4.1 Predstavitev Pomurske regije

4.1.1 Socialne značilnosti regije

Demografsko stanje regije je neugodno. Po letu 1990 se je število prebivalcev v Pomurju zmanjšalo kar za 6,04%, kar je največ v Sloveniji. Slab je priselitveni kazalec.

Tabela 4.1 Prebivalstvo po regijah na dan 30. 6

REGIJA/LETO	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Slovenija	1998090	1987505	1985557	1990272	1992035	1995718	1996773
Pomurska	131272	126896	125037	124761	124081	123776	123335
Podravska	327967	320961	319468	319835	319907	319941	319474
Koroška	74401	74129	74012	74077	74016	73994	73855
Savinjska	257920	256061	256562	256693	256976	257629	257402
Zasavska	47797	47161	46553	46365	46203	46104	45885
Spodnje-posavska	73179	71208	70100	70518	69807	70064	70262
JugovzhodnaSloven.	135560	137047	137925	137771	138177	138414	138872
Osrednjeslovenska	483083	484919	485698	489172	490956	492951	494117
Gorenjska	193834	194601	196436	196716	197102	197487	197904
Notranjsko-kraška	50465	50782	50470	50517	50715	50825	50855
Goriška	120856	120723	119998	120145	120222	120073	119754
Obalno-kraška	101756	103017	103298	103702	103873	104460	105058

Vir: Statistični letopis RS 2004, 563

V obdobju 1990 – 1995 zabeležimo največji upad, in sicer kar za 3,4%. Po letu 1995 se je upad upočasnil, tako da v obdobju 1995 – 2000 beležimo upad za 1,7%, po letu 2000 pa je ta odstotek zdrsnil pod 0,5% na letni ravni. Nekateri deli Pomurja, to je Goričko in področja ob slovensko-madžarski meji, izumirajo. Skoraj 90% regije, kjer živi dve tretjini prebivalcev, ima status demografsko ogroženega področja.

Na upadanje števila prebivalcev vpliva tudi emigracija kadra v druge slovenske regije in v tujino.

Gostota naseljenosti je leta 1990 znašala 98,2 prebivalca na km², do decembra leta 2003 pa je padla na 92 prebivalca na km². Čeprav je poseljenost prostora Pomurske regije blizu slovenskega povprečja, pa znotraj same regije obstajajo občutne razlike. Redkeje poseljena območja so predvsem na severovzhodnem obrobju ob madžarski meji. Tu je opaziti pospešeni proces depopulacije oziroma praznjenja. Gosteje pa so poseljena območja okrog mest in v osrednjih ravninskih predelih. Razmerje med številom prebivalstva v mestih ali urbaniziranim prebivalstvom in številom prebivalstva na podeželju ali ruralnem prostoru je 1:4. Tako pade daleč pod slovensko povprečje po stopnji urbanizacije in pristaja na zadnjem mestu med regijami. Mesto Murska Sobota kot regionalno središče participira v skupnem številu prebivalstva regije le z 11%. V

Pomurju je še vedno velik delež kmečkega prebivalstva, ki znaša 20%, kar je štirikrat več, kot je bilo povprečje v Sloveniji (RRP Pomurske regije 2004, 21).

Indeks staranja prebivalstva v Pomurju je skoraj za 10% višji od slovenskega povprečja. Najbolj se je namreč glede na Slovenijo zmanjšalo število mladih do 14. leta starosti. Za Pomurje je izračunana tudi krajša življenjska doba, in sicer pri moških za 3 leta, pri ženskah pa za 2 leti od slovenskega povprečja.

Izobrazba v regiji je podpovprečna. Za slovenskim povprečjem zaostaja po številu let šolanja delovno sposobnega prebivalstva, kakor tudi po deležu študentov na 1.000 prebivalcev. Leta 2002 je v skupini prebivalstva starega nad 15 let imelo kar 43,9% samo osnovnošolsko izobrazbo ali manj, medtem ko je bilo slovensko povprečje 33%. Leta 2003 se je ta odstotek znižal, in sicer je bilo brez izobrazbe, z nedokončano osnovno šolo in z osnovnošolsko izobrazbo 41,5% ali 44.000 prebivalcev Pomurja, starih nad 15 let, padlo pa je tudi slovensko povprečje, in to na 30,3%, to je 516.000 prebivalcev.

Ob popisu prebivalstva leta 1991 je bilo opaženo občutno zmanjšanje pomurskega prebivalstva z višjo in visoko stopnjo izobrazbe, in sicer z 6% na 5,7%. Stanje se na tem področju izboljšuje, kajti ob popisu prebivalstva leta 2002 se je ta procent ponovno dvignil, in sicer na 6,3% (Statistični urad RS; Popis 2002). Leta 2003 pa je narasel na 8,1%, kar v skupnem številu prebivalcev pomeni skoraj 10.000 višje-oziroma visokošolsko izobraženih ljudi.

V študijskem letu 2003/2004 pa je bilo 4886 študentov, kar predstavlja 4,7% vseh slovenskih študentov. Od tega je na višjih šolah 569, na visokih 4085, specializacijo je vpisalo 39 in magisterij 193 študentov (Statistični letopis RS 2004, 567).

V Pomurju je leta 2003 znašalo število študentov na 1000 prebivalcev 40, kar je le 76,6% slovenskega povprečja, kjer naštejemo na 1000 prebivalcev 52 študentov (lastni izračun na podlagi podatkov iz SLRS 2004, 567).

Ustvarjalnost ljudi s stopnjo izobrazbe narašča. V katerikoli gospodarski panogi je ustvarjalnost ključna lastnost zaposlenih. Na področju ustvarjalnosti in podjetnosti regija še vedno zaostaja za slovenskim povprečjem

Strukturna brezposelnost je v Pomurju izredno velika. Je posledica slabega razvoja gospodarstva regije in predvsem zaradi sanacije nekaterih podjetij z največ zaposlenimi v regiji. Najpomembnejši sta še vedno tekstilna in živilska industrija. V kolikor se še zaposleni (v tekstilni industriji) ne bodo prekvalificirali, jim v naslednjih letih grozi brezposelnost. Živilska industrija je v devetdesetih letih doživela velik padec proizvodnje, kot posledico izgube jugoslovanskega trga, kar je narekovalo zmanjšanje števila zaposlenih, ki se še nadaljuje. Pomembnejše dejavnosti z več kot 1000 zaposlenimi so še trgovina, gradbeništvo in gostinstvo.

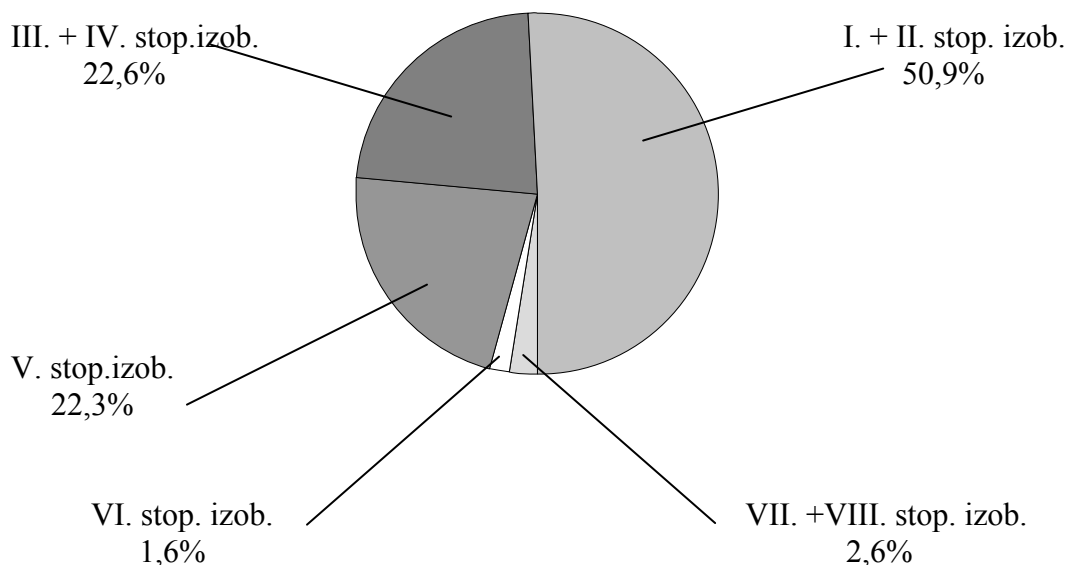
Aktivnega prebivalstva je bilo decembra 2004 v Pomurju 53.090, kar predstavlja 6,0% delež vseh aktivnih prebivalcev Slovenije. V primerjavi z letom prej se je število aktivnih prebivalcev povečalo za 1,9% (Zavod RS za zaposlovanje, Območna služba Murska Sobota 2005). Delovno aktivnih prebivalcev je bilo decembra 2004 43.104, kar je za 728 oseb ali 1,7% več kot leto poprej. Struktura delovno aktivnega prebivalstva je bila decembra 2004 sledeča:

- 30.028 ali 69,7% zaposlenih v podjetjih in organizacijah;
- 4.325 ali 10,0% zaposlenih pri samozaposlenih;
- 8.751 ali 20,3% samozaposlenih oseb.

Brezposelnost ostaja glavni dolgoročni problem Pomurske regije. Decembra 2004 je bilo registriranih 17,2%, to je 9.986 brezposelnih aktivnih oseb, v Sloveniji pa 10,4 %. Pomurje zaznamuje tudi velik odstotek registriranih delavcev v tujini (leta 1998 je znašalo 7,7%), ki nekako zmanjšujejo socialne pritiske v regiji.

Med brezposelnimi ostajajo predvsem osebe z nižjimi stopnjami izobrazbe in osebe z izobrazbo, po kateri na trgu delovne sile ni povpraševanja. Med brezposelnimi brez strokovne izobrazbe je največ starejših od 40 let (2.688 oseb). Za mlajše, stare do 26 let, je že značilno, da so nekoliko bolj izobraženi, saj je bilo decembra 2004 med vsemi mladimi starimi do 26 let 2.831 oseb ali 32,3% brez strokovne izobrazbe. Med mladimi je največ takih s V. stopnjo izobrazbe. Teh je 1.152 ali 40,7%.

Slika 4.1 Izobrazbena struktura brezposelnih oseb v Pomurju (povprečje 2004)

Vir: Zavod RS za zaposlovanje OS M. Sobota, Letno poročilo 2004

Do strukturne brezposelnosti pa prihaja zaradi razkoraka med potrebami na eni strani in izobrazbeno strukturo brezposelnih na drugi strani. Skupno je še vedno več kot polovica brezposelnih brez kakršnekoli strokovne izobrazbe.

Tabela 4.2 Potrebe po stopnji izobrazbe

STOPNJA IZOBRAZBE	ŠTEVILO V LETU 2004		DELEŽ V %	
	Potrebe	Brezposelni	Potrebe	Brezposelni
I + II	1.889	5.134	25,7	51,4
III + IV	3.241	2.259	44,1	22,6
V	1.143	2.193	15,5	22,0
VI	174	149	2,4	1,5
VII	905	251	12,3	2,5
Skupaj	7.352	9.986	100,0	100,0

Vir: Zavod RS za zaposlovanje OS M. Sobota, Letno poročilo 2004

4.1.2 Gospodarske značilnosti regije

Regija je v letu 2002 ustvarila 4,3% slovenske bruto domače dodane vrednosti. Na prebivalca je tako ustvarila 1.839 tisoč SIT, kar znaša le 69% slovenskega povprečja (Statistični letopis 2004, 570). V letu 2001 je ustvarila 1.692 tisoč SIT, kar je predstavljalo 71,1% slovenskega povprečja (Statistični letopis RS 2003, 549).

V letu 2002 je bila povprečna mesečna bruto plača na zaposlenega 167.841 tolarjev, leta 2003 pa 210.153 tolarjev, kar predstavlja 25,2% porast, toda če primerjamo z ostalimi regijami, vidimo, da ima Pomurska regija spet najmanjši indeks rasti (Statistični letopis RS 2004, 568).

Nosilno dejavnost v Pomurju predstavlja predelovalna industrija. Znotraj nje so najpomembnejše industrijske panoge tekstilna industrija, industrija hrane in pijače ter naftna proizvodnja. Kovinsko predelovalna industrija ima nekoliko manjšo vlogo, kot jo je imela v preteklosti. Na drugem mestu se nahaja trgovina, tesno ji sledi gradbeništvo. Kot dejavnost sta še posebej pomembna kmetijstvo in turizem. Kmetijstvo ima v regiji močno surovinsko bazo. Število zaposlenih v tem sektorju močno presega državno povprečje in daje poseben pečat pomurskemu gospodarstvu. Pomurski turizem, ki temelji na naravnih zdraviliščih, predstavlja uspešno gospodarsko dejavnost.

Statistične podatke iz letnih poročil za leto 2003 je izpostavil AJ PES v Murski Soboti predložilo 2.731 samostojnih podjetnikov (v Sloveniji 53.8000) in 1.082 družb (v Sloveniji 39.837), od tega po podatkih GZS OZ za Pomurje (2004):

- 945 kapitalskih gospodarskih družb,
- 895 družb z omejeno odgovornostjo,
- 50 delniških družb,
- 86 osebnih gospodarskih družb,
- 36 zadrug,
- 15 drugih zavezancev (gospodarsko interesna združenja, podjetja za zaposlovanje invalidov, podružnice tujih podjetij...).

Največ družb in samostojnih podjetnikov je s področja trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov široke porabe. Pri družbah sledi področje poslovanja z nepremičninami, pri samostojnih podjetnikih področje predelovalnih dejavnosti in gostinstva.

Nadaljnji trajnostni razvoj Pomurja bo temeljil na (RRP Pomurske regije 2004,17):

- hitrejšem razvoju vseh vrst turizma;
- razvoju kmetijsko-živilskega sektorja, prilagojenega razmeram, nastalim po 1. maju 2004, ko je Slovenija postala članica EU;
- zmanjševanju zaostajanja za slovenskim povprečjem na gospodarskem področju.

Zmanjševanje zaostajanja za slovenskim povprečjem na gospodarskem področju pa bo doseženo s (RRP Pomurske regije 2004, 17):

- prestrukturiranjem delovno intenzivne industrije (Mura),
- prestrukturiranjem kapitalsko intenzivne industrije (Nafta),
- pospeševanjem razvoja malega gospodarstva (SME-s).

V letu 2001 je bilo v Pomurju 1.004 aktivnih gospodarskih družb, v letu 2002 jih je bilo 1.054, v letu 2003 pa 1.082, med katerimi je bilo 4% srednje velikih in 3,4% velikih družb. Ta delež se v zadnjih treh letih, ko se število gospodarskih družb povečuje, giblje v škodo velikih družb.

4.1.3 Okoljske značilnosti regije, urejanje prostora, infrastruktura

Območje Pomurske regije zajema 4 upravne enote: Murska Sobota, Lendava, Gornja Radgona in Ljutomer. Vsa štiri mesta so locirana na križiščih prometnic in so že zgodovinsko pogojena kot središča pokrajine. Nasploh so naselja po svoji velikosti in morfološko-oblikovalski strukturi formirana glede na reliefno-geografske okoliščine ter svojo prometno-zgodovinsko vlogo.

Poleg širšega – regionalnega planiranja se za dolgoročno in načrtno usmerjanje razvoja v prostoru čuti pomanjkanje izdelanih urbanističnih zasnov za mestna območja z njihovo urbanizirano okolico ter večja lokalna središča in krajinskih zasnov za izrazito občutljiva in prav tako razvojno izpostavljena krajinska območja.

Zakon o urejanju prostora uveljavlja regionalno zasnovo prostorskega razvoja kot partnerski prostorski planski akt države in občin, povezanih v regijo, s čimer bo vzpostavljena povezava s pripravo in uresničevanjem regionalnega razvojnega programa, zato je nujno potrebno izdelati regionalno zasnovo prostorskega razvoja za Pomurje in tako omogočiti vzdržen razvoj v prostoru.

Naravni viri

Pomurje je bogato s podtalnico, ki je strateško eden najpomembnejših virov prihodnosti. Stanje kvalitete voda zahteva takojšnje ukrepe za izboljšanje kvalitete tako površinskih voda kot podtalnice. Glavni onesnaževalci okolja v Pomurju so prašičje farme, živilska, mlekarska, usnjarska, tekstilna, kemična industrija, kmetijstvo z uporabo velikih količin mineralnih in organskih gnojil, še bolj pa z uporabo kemičnih sredstev za zaščito rastlin. Onesnaženost voda povzročajo tudi komunalne vode, kar je posledica pomanjkanja čistilnih naprav. Kar 21,6% prebivalcev Pomurja se oskrbuje z vodo, ki je bakteriološko onesnažena, 17% pa z vodo, ki ni pod nobenim nadzorom (RRP Pomurske regije 2004,18).

Oskrba s pitno vodo v Pomurju po kvaliteti in pokritosti teritorija še ni dobro urejena. Postopoma se oskrba dograjuje v ravninskem delu pokrajine s sistemi, katerih zametki so bili urejeni za območja štirih mest oziroma v okviru štirih večjih sistemov v bivših velikih občinah, sedaj teritorijih upravnih enot Murska Sobota, Lendava, Gornja Radgona in Ljutomer.

Posebni naravovarstveni režim v Krajinskem parku Goričko ter regijskem parku Mura, ki je šele v ustanavljanju, poleg posebnih varstvenih režimov omogočajo razvoj turizma, ohranitev identitete ter večje prepoznavnosti Pomurja. Z izdelavo regionalne zasnove razvoja v prostoru bo omogočeno zavarovanje vodnih virov in določitev območij s posebnimi varstvenimi režimi, ki omogočajo razvoj značilnih dejavnosti in identitete Pomurja.

Tla so onesnažena z nevarnimi snovmi, ki so posledica intenzivnega kmetijstva. Poleg intenzivnega kmetijstva so glavni onesnaževalci tal še promet, industrija in emisije iz zraka, od katerih so v regiji najpomembnejše emisije iz individualnih kurišč. Kvalitete zraka ni zaskrbljujoča (RRP Pomurske regije 2004, 18).

Prometno omrežje

Prometno omrežje v Pomurju obsega cestno omrežje, železniško omrežje, letališče ter zračne in vodne poti. Prometnic visokih kategorij in mednarodnega pomena zaradi zgodovinskega pomena v Pomurju nikoli ni bilo. V železniškem prometu se je obnovila in izgradila v visoko zmogljivo novo železniško povezavo Slovenije in Madžarske v smeri Ormož–M. Sobota–Hodoš–slovensko/madžarska meja in naprej do Budimpešte. Pokritost regije s cestami državnega ranga je na nivoju državnega povprečja. Predvidena in začeta je tudi gradnja avtocestne povezave med Slovenijo in Madžarsko: Maribor–M. Sobota–Lendava–slovensko/madžarska meja v Pincah. Vendar imamo kljub znatno povečanemu tovornemu prometu, v Pomurju le 24-kilometrski odsek avtoceste, ki po normativu niti ne spada v kategorijo avtoceste in je v bistvu obvoznica mesta Murska Sobota. V 8 letih, ko je Slovenija zgradila 240 km avtocest in drugih cest, je dobilo Pomurje le 17 km avtoceste, skupna dolžina kraka od Maribora do Pinc pa bo 87,3 km.

Glavna cesta G1-3 MariborLenart–Gornja Radgona–Murska Sobota–Lendava–MMP Dolga vas/Redics pelje kar 60 km po Pomurju. Meseca oktobra so na MMP Dolga vas našeli kar 82.300 prehodov tovornjakov, kar pomeni, da se je po vstopu Slovenije v EU število prehodov povečalo za 300% (MNZ MMP Dolga vas, 2005). Dve tretjini te ceste, ki poteka skozi Pomurje, teče skozi naselja in tako so z negativnimi vplivi tranzitnega tovornega prometa prizadeta vsa največja naselja v Pomurju.

Pristopilo se je k intenzivni izgradnji kolesarskih stez, predvsem v okolici večjih krajev. Pomurje pa razpolaga tudi s športnim letališčem pri Murski Soboti. Za rekreacijsko-turistične namene je možna tudi plovba po reki Muri, pa tudi brodi so še aktivni.

4.1.4 Kmetijstvo in razvoj podeželja

V Pomurju predstavlja kmetijstvo pomembno gospodarsko dejavnost. Čeprav obsega le 6,6% slovenskega ozemlja, pa ima 22,3% slovenskih njiv in vrtov, 12,7% sadovnjakov in 11,7% vinogradov. Ima pa malo travinja, le 4,5% in gozdov 3,5% (RRP 2004, 21). Glavno kmetijsko dejavnost predstavlja živinoreja, sledi reja prašičev in perutnine ter ostalih vrst živali.

Delež kmečkega prebivalstva v Pomurju je 20%, realno pa se s kmetijstvom ukvarja več kot polovica gospodinjstev. Malo pa je kmetij, ki se profesionalno ukvarjajo s kmetijstvom in jim kmetijstvo predstavlja edini vir dohodka. Govorimo torej o pokrajini, ki ima izrazito agrarni značaj. Znebiti se je treba občutka, da je to nekaj negativnega, da pomeni nerazvitost, da kmetijstvo nima nobene perspektive. Razvojni program kmetijstva v Pomurju moramo gledati v luči ustvarjanja neke nove perspektive v razvoju nasploh in še posebej pomurskega kmetijstva. Do uresničitve teh strategij pa je mogoče priti le s pomočjo vsega prebivalstva in ne le kmečkega prebivalstva, kajti tukaj ne gre le za kmete in kmečko prebivalstvo, ampak tu govorimo že o *razvoju podeželja* nasploh. Ker dohodek in preživetje gospodinjstva že dolgo več nista vezana le na eno dejavnost, je potrebno ustvariti možnosti za smiselno povezovanje različnih dejavnosti.

Kmetijstvo je zelo odvisno od državne zaščite kmetijstva. Pomursko kmetijstvo bremenijo številni problemi: velikostna struktura kmetij – prevladuje mala, razdrobljena posest, kar je posledica madžarskega dednega prava, ki je bilo vzrok drobljenja zemlje številnim otrokom v družinah; organiziranost; znanje; varstvo okolja; dopolnilne dejavnosti; naravne katastrofe (najmanj padavin v Sloveniji, ujme). Brez posluha za sodelovanje državnih institucij in kmetijske politike razmer v pomurskem kmetijstvu ne

bo mogoče uresničiti. Pomurje se sicer obravnava kot regijo z najugodnejšimi naravnimi možnostmi. Takoj ko te razmere primerjamo z razmerami v EU, izgubijo svojo prednost. Različne oblike povezav v kmetijstvu težje zaživijo (zadruga, skupna vlaganja). Posledica tega je tudi to, da so *dopolnilne dejavnosti* na kmetiji slabo razvite. V kmetijstvu primanjkujejo sodobna kmetijska in poslovna znanja ter prakse, kar se zaradi situacije v tej panogi še toliko bolj kaže ravno v Pomurju.

Vsekakor je treba v kmetijstvu povečati dodano vrednost in prihodke od kmetijske dejavnosti. To se lahko doseže z razvojem predelovalne industrije, z razvojem novih programov in obratov za kmetijske pridelke v regiji. Posledica bodo tudi nova delovna mesta oziroma ohranjanje starih delovnih mest. Z zagotavljanjem spodbud za razvoj predelovalne industrije za kmetijske pridelke bi se prispevalo tudi k povečanju konkurenčne sposobnosti kmetijstva in izboljšalo pogoje odprodaje pridelkov s kmetij. Nujno je torej tesnejše povezovanje pridelovalcev in predelovalcev ter pospeševanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah in njihovo povezovanje za skupen trženjski nastop s pomočjo tako imenovanih Podeželskih razvojnih jeder.

4.2 Regionalni razvojni program Pomurske regije

Nosilec izdelave Regionalnega razvojnega programa je Regionalna razvojna agencija Mura, ki je z Agencijo Republike Slovenije za regionalni razvoj podpisala pogodbo o dodelitvi subvencije za izdelavo RRP.

Temeljno izhodišče za pripravo Regionalnega razvojnega programa je 11. člen Zakona o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR; UL 60/99) in Navodilo o minimalni obvezni vsebini in metodologiji priprave ter načinu spremljanja in vrednotenja RRP (UL 52/00 in 111/00).

Vsebinsko izhodišče za pripravo RRP predstavljajo dokumenti, ki so že poskušali odgovoriti na temeljne razvojne dileme Pomurja. Kot prvi tak dokument, ki je leta 1995 nastal po naročilu Ministrstva za okolje in prostor in ga je izdelal Urbanistični inštitut Republike Slovenije, ima naslov »Pomen in položaj Pomurske regije v širšem prostoru, analiza stanja in razvojnih možnosti v prostoru ter omejitev okolja, koncept prostorskega razvoja«. Drugi dokument z naslovom »Razvojna strategija Pomurja (Prekmurja in Prlekije)«, pa so naročila ministrstva za znanost in tehnologijo, ekonomske odnose in razvoj ter Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in je nastal leta 1998. Sledil je dokument, ki je nastal s pomočjo programa Phare in se imenuje »Strategija za razvoj TRI-D regije« in ga je izdelalo podjetje EIR Development Partners Ltd. leta 1999. Leta 2000 pa je po naročilu OE Zavarovalnice Triglav nastal dokument »Pomurje 2000+«, ki ga je izdelal Center za mednarodno konkurenčnost.

Namen RRP je doseganje širokega konsenza med regionalnimi akterji glede programov, prioritet, in strategije izvedbe aktivnosti, ki bodo vodile k približevanju kazalnikov slovenskemu povprečju in povprečju EU. Kot cilj so si zadali doseg 90% BDP slovenskega povprečja v programskem obdobju 2002-2006 (leta 2001 je dosegla 71%, leta 2002 pa 69% slovenskega povprečja).

Cilj RRP je usklajevanje razvojnih predvidevanj in nalog države ter občin na področju gospodarskega, socialnega, prostorskega in okoljskega ter kulturnega razvoja v regiji. Zajema analizo sedanjega stanja v regiji ter določitev ciljev, prioritet, strategije in programov, ki bodo prispevali k učinkovitosti in trajnosti razvoja v regiji (Pomurje 2000 + 2003, 8).

4.2.1 Vizija regije

Pomurje – popek Evrope.

Pokrajina ob Muri bo postala inovativna, visoko kreativna regija, ki bo prebivalcem zagotavljala visoko kvaliteto življenja preko sonaravnega bivanja z okoljem ter jim omogočila celosten razvoj lastnih potencialov.

Gospodarski razvoj regije bo temeljil na razvoju novih tehnologij, znanju, ustvarjalnem delu (usmerjenem v čim hitrejšo aplikacijo), turizmu (predvsem zdraviliškem) in na sonaravnem kmetovanju (RRP Pomurje 2000+ 2003, 44).

4.2.2 Strateški cilji regije

Iz Regionalnega razvojnega programa Pomurske regije 2002-2006 lahko povzamemo strateške cilje regije:

1. Razvoj ustvarjalnega gospodarstva, temelječega na znanju.

Gospodarstvo regije mora biti sposobno tekmovati tako v kakovosti kot tudi v rabi novih tehnologij, da bi tako uspelo razvijati nove tehnologije in storitve ter tako tekmovati z drugimi regijami v Evropi. Največji poudarek bo zato na spodbujanju razvoja novih podjetij in podpori obstoječim zdravim podjetjem, ki se lahko razvijajo dalje.

2. Izobražena, podjetna in prilagodljiva delovna sila

Uspeh regionalnega razvoja je odvisen od uspešnosti ljudi v razvijanju sposobnosti in odnosa ljudi do gospodarskega razvoja regije, predvsem skozi razvijajočo se ekonomijo. V regiji do sedaj odnos do uspeha v gospodarskem smislu ni bil razvit, zato bo regija aktivna na področju podpore podjetništvu predvsem z razvojem izobrazbe, zaupanja in želje po uspehu med ljudmi, še posebej mladimi.

3. Odzivne in podjetne lokalne skupnosti ter razvoj partnerstva

Podeželske in mestne lokalne skupnosti trpijo posledice politično ekonomskih odločitev iz preteklosti, katerih posledica sta ključna problema regije. Poleg tega je bilo v regiji ustanovljenih več novih občin, ki se sedaj težko vključujejo v nove razmere in težko sledijo novim zahtevam. Ključen element razvoja regije bo zato tudi podpora lokalnim skupnostim, da bodo te sposobne voditi lokalni gospodarski razvoj in uspešno graditi lokalna ter regionalna razvojna partnerstva.

4. Zdravo okolje za zdravje prebivalcev

Zdravo življenjsko okolje in ustrezne komunalne storitve za vse prebivalce regije sta ključna pomena za zdravje prebivalcev Pomurja. Regija bo zato skupaj z državo zato vlagala v razvoj orodij za izvajanje komunalnih projektov.

5. Širjenje razvoja po celi regiji

Razvoj je potrebno enakomerno razširiti po celi regiji, a pri tem paziti, da bodo skozi razvoj doseženi ustrezni ekonomski učinki. Še posebej je potrebno biti pozoren na razvoj podeželja, kjer v kmetijstvu in tudi podjetništvu najdemo številne priložnosti za razvoj.

Ključni strategiji regije sta:

1. Strategija napada.

Regija bo z vsemi predvidenimi ukrepi v sodelovanju z razvojnimi partnerji napadla oba ključna problema regije z namenom doseganja strateških ciljev regije. Predvideni ukrepi strategije napada so:

- vzpostavljanje poslovnih con,
- povezava z drugimi tehnološkimi in razvojnimi centri,
- povezovanje in razvoj zdravilišč v sodelovanju z lokalnim okoljem,
- povezovanje živilsko predelovalne industrije,
- povezovanje v kmetijstvu za skupne nastope na trgih.

2. *Strategija koncentracije.*

Regija bo ob izvajanju vseh ukrepov nenehno pozorna na koncentriranje sredstev in učinkov projektov. Zato bo ob pripravljanju in izvajanju projektov iskala povezave med razvojnimi partnerji ter skrbela za dodajanje nove vrednosti v uspešne projekte, katerih učinki bodo pozitivno vplivali na čim večji del regije.

Predvideni ukrepi strategije koncentracije so:

- vlaganje v zdravje in razvoj – MURA (Zdrava skupnost, Zdrava hrana, Pomurje-dežela zdravih in prijaznih ljudi, Tematske in rekreacijske poti, Raziskovalno izobraževalno središče)
- vodooskrba Pomurja,
- varstvo narave in ohranjanje kulturne dediščine.

4.2.3 *Prednostna področja razvoja*

Obrobna lega regije, visoka brezposelnost, nizka raven splošne in poklicne kvalifikacije prebivalstva, nezadostna infrastruktura, velik odstotek kmetijske dejavnosti v gospodarstvu, vse to so razlogi za nizko življenjsko raven v regiji in zaradi teh razlogov je Pomurska regija prav na dnu med slovenskimi regijami.

Da bi regija »izplavala« iz te manj razvitosti, so v RRP Pomurje 2000+ opredeljeni prioritetni programi.

Podjetništvo, turizem in informacijska družba

Glavni programi s podprogrami:

1. Izboljšanje konkurenčnosti podjetij (ekonomska diverzifikacija, izboljšanje fleksibilnosti podjetij, dostop do znanja in trgov, poslovno okolje in infrastruktura).
2. Prestrukturiranje delovno-intenzivne industrije (prestrukturiranje tekstilne industrije in sorodnih panog).
3. Prestrukturiranje kapitalsko intenzivne industrije (prestrukturiranje procesne in druge kapitalsko intenzivne industrije).
4. Tehnološka revitalizacija podjetij (uvajanje kakovostnih, tehnoloških, ekoloških in zdravstvenih standardov).
5. Pospeševanje podjetništva (zagotavljanje finančnih spodbud, spodbujanje podjetništva z vzpostavitvijo podporne infrastrukture, povezovanje podjetij in razvoj grozdov, promocija podjetništva in inovativnosti, vključevanje mladih v razvojne procese).
6. Nadaljnji razvoj zdraviliškega in hotelskega turizma.
7. Razvoj turistične (infra) strukture.
8. Razvoj informacijske družbe in IT (ID za vse, nastajanje in razvoj IT podjetij, vpletanje IT v delovanje družbe, razvoj infrastrukture in znanj na področju IT).

Okolje in infrastruktura:

1. Izboljšanje kvalitete voda (izgradnja čistilnih naprav, izgradnja kanalizacijskih omrežij, zaščita vodovarstvenih območij, izboljšano ravnanje z vodami, racionalizacija uporabe vode).
2. Revitalizacija degradiranih območij Pomurja (skupaj s saniranjem divjih odlagališč odpadkov).
3. Uvajanje trajnostnih – vzdržnih razvojnih programov (preusmerjanje iz intenzivnega v ekološko kmetijstvo, zaščita in vzdržni razvoj območij posebnega pomena za naravno dediščino, vzpodbujanje rabe alternativnih virov energije, uvedba ukrepov za reinvestiranje v okoljevarstvene programe, podpora okoljevarstvenim pobudam, zagotovitev stalnega okoljskega monitoringa).
4. Izboljšanje in razvoj infrastrukture (avtocestno omrežje čez Pomurje, izboljšanje prometne infrastrukture v Pomurju, vzpostavitev intermodalnega prometnega režima v regiji, posodabljanje telekomunikacijskega omrežja, posodabljanje elektro omrežja, izgradnja sistemov oskrbe s pitno vodo, izgradnja deponij in sortirnih centrov za odpadke, izboljšanje namenske infrastrukture).
5. Urejanje prostora (vzpostavitev geoinformacijskega sistema, izdelava zasnov in strokovnih podlag prostorskega razvoja Pomurja, revitalizacija reguliranih odsekov vodotokov).

Kmetijstvo in razvoj podeželja:

1. Razvoj strukture kmetijske pridelave (izboljšanje strukture kmetijskih gospodarstev, razvoj okolju prijaznega kmetovanja, razvoj podjetništva v kmetijstvu, razvoj človeških virov).
2. Razvoj proizvodnje in trženje kmetijskih proizvodov (razvoj proizvodov, proizvodnje in storitev na kmetijah; razvoj proizvodov, proizvodnje in storitev v živilsko predelovalni industriji; razvoj predelave in trženje kmetijskih produktov; razvoj predelovalne industrije).
3. Razvoj podeželja (razvoj obstoječih ter uvajanje novih dejavnosti, produktov in storitev na podeželju; obnova in razvoj vasi ter ruralne infrastrukture; krepitev podjetnosti in podjetniškega pristopa na podeželju; povezovanje in sodelovanje vseh za razvoj podeželja pomembnih institucij v regiji).
4. Gospodarski in socialni razvoj na narodnostno mešanih območjih.

5 TURISTIČNI POTENCIALI V REGIJI

Naziv Pomurje je leta 1865 kot »terminus geographicus« prvi zapisal prleški župan Božidar Raič. V znanosti in publicistiki se je kot ime za naravno in geografsko zaokroženo območje uveljavilo šele po drugi svetovni vojni. Čeprav so na tem ozemlju že več kot tisočletje poseljeni Slovenci, pa živijo le-ti v skupni domovini komaj osem desetletij. Reka Mura, ki danes družiti oba bregova in jima daje prepoznavnejši značaj, je bila dolgo časa ločnica, ki je določala prebivalcem na obeh straneh različen zgodovinski, politični, družbeni in ne nazadnje tudi kulturni razvoj.

5.1 Privlačnost regije

»Čeprav je pred časom izginjalo vse, kar ni bilo moderno, se hvala bogu časi spreminjajo, mi pa še imamo žive ostaline tistega časa, časa naših prednikov« (Rous 2004, 5).

Na tromeji med Slovenijo, Avstrijo in Madžarsko sega Pomurje najgloblje v Srednjo Evropo. Pri Budincih je najsevernejša, pri Benici pa najvzhodnejša točka Slovenije. Za pokrajino ob severni tromeji je značilno, da je, glede na največjo odmaknjenost od osrednje Slovenije, še vedno nekoliko skrivnostna tako za domačine kot za tujce. Poznavalci iščejo arhaičnost slovenskih narečij, ljudskih pesmi, šeg in navad ter življenja nasploh. Slovenska kultura se tu srečuje z avstrijsko, madžarsko, hrvaško. Ljudje so tolerantni - poleg avtohtone madžarske manjšine naletimo tu še na stalno naseljene Rome. V Pomurju je poleg katoličanov še samostojna evangeličanska cerkev, središče binkošne cerkve ter vrsta drugih ver, skupno jih je namreč devet. Vsakdanji pogovor poteka v prekmurskem in prleškem narečju, v šolah se govori knjižno slovensko, starejši se za vsakdanje sporazumevanje poslužujejo tudi nemškega in madžarskega jezika.

V viziji regije je zapisano: Pomurje - popek Evrope. V to nas prepričuje tudi oddaljenost od večji središč: do Dunaja je samo 200 kilometrov, do Budimpešte 275, do Zagreba 140, do Ljubljane 180 in do Gradca 90 kilometrov.

Nikjer drugje ni toliko zdravilnih vrelcev in zdravilišč, nikjer drugje ni videti toliko gnezd štokelj na dimnikih hiš, nikjer drugje ne srečaš toliko preprostih in prijaznih domačinov z zgaranimi rokami ter neokrnjeno naravno okolje. Zato se je sveta ob Muri oprijel stereotip »idilična pokrajina«. Zaostalo gospodarsko strukturo in nerazvitost regije pa bi lahko danes izkoristili kot prednost v turističnem pomenu.

5.1.1 Delovni običaji in domače dejavnosti

V preteklosti, ko so se kmečka dela opravljala še v glavnem ročno, je bila medsebojna pomoč na vasi pri večjih opravilih nujna. Precej takšnih delovnih običajev je šlo v pozabo. Vzroke lahko iščemo v strojni mehanizaciji, ki je preplavila kmetije. Da pa ti ne bi popolnoma izumrli, se dandanes pojavljajo v obliki prireditev, nekatere tudi v sekundarnem okolju (vaško-gasilski domovi, dvorane...). Namenjeni so predvsem ohranjanju starih običajev, s tem ko se prenašajo na mladino in med seboj povezujejo ljudi na vasi, predvsem mlade in stare. Na obeh straneh Mure število takšnih prireditev vsako leto narašča, nekatere so postale že kar tradicionalne. Najodmevnejši so: *žetev in mlatitev*, ki sta s pojavom kombajna popolnoma izginili; *postavljanje klopotca in trgatev*, ko so imele šege in navade predvsem obrambni, vedeževalni in rodnostni značaj in so običaji povezani z določenimi prazniki v letu ter jih danes predstavljajo ob trgatvi in martinovanju; *lūpanje koruze* ali po domače kukurce, *lūpanje bučnega semena* ali

praznik buč (prej so gojili samo buče, katerih seme je imelo lupino, ki jo je bilo potrebno odstraniti); *česanje perja* (s katerim so potem polnili vzglavnike in blazine).

5.1.2 Tradicija in domača obrt

Pomurci so si predmete za domačo, hišno rabo izdelovali sami doma. Tako so se razvile različne rokodelske obrti in domače dejavnosti. V prvi vrsti moramo omeniti *lončarje*, kajti lončarstvo je ohranjeno vse do danes. Najbolj prepoznaven izdelek prekmurskih lončarjev je pütra, s katero so nekdanj prenašali vodo. Dandanes se izdelujejo v glavnem okrasni izdelki.

Tudi *kovaštvo* se opravlja le še priložnostno in je usmerjeno v popravila starega orodja, večina se je namreč usmerila v umetnostno kovaštvo.

Omeniti moram še *tkalstvo*, ki je bilo poleg lončarstva najpomembnejša domača obrt in dejavnost v Prekmurju, pridelava in predelava lanu pa pomembni domači dejavnosti. Platno se je v glavnem porabilo za domačo porabo (obleke, posteljina, vreče, prti, perilo...).

Žganjekuha je aktualna predvsem v zimskem času. Žganje se v Prekmurju »žge«, drugod v Sloveniji pa se »kuha«. V ta namen so bile zgrajene posebne žganjarne, nekatere kmetije so imele, nekaj pa jih še ima urejen poseben prostor za kuhanje v enem od gospodarskih objektov na kmetiji. Žganje se prodaja ob vinskih poteh ali v vinotočih.

Čevljarstvo središče Pomurja je bilo že od nekdanj Turnišče, katerega dediščino lahko vidimo v čevljarški zbirki, ki je urejena prav v tem kraju. Skoraj vsaka vas v Pomurju je imela čevljarja, kateri so doma izdelane čevlje prodajali v glavnem na sejmih.

Predmete iz slame, šib, ličja se je lahko naučil *plesti* vsak posameznik. Nastale so košare, koši, peharji, cekarji, kar so kmetje potrebovali v glavnem za hrambo in spravilo živil in pridelkov. Posamezniki pa so izdelke prodajali, kar počnejo v manjši meri še danes.

Mlinarstvo je bilo razširjena in pomembna dejavnost, kajti kmetje so tam mleli doma pridelana žita. Na Muri obratujeta le še dva plavajoča mlina in sicer Babičev mlin v Veržeju in novo postavljeni mlin v Ižakovcih. Nekaj je še potočnih mlinov in en mlin na veter, ki stoji na Stari Gori kot turistična znamenitost.

Oljarstvo se je ohranilo vse do danes, ampak včasih se je bučno in sončnično seme mlelo in stiskalo v mlinih, danes pa se to delo opravlja v oljarnah na sodoben način.

Skoraj v vsaki vasi v Pomurju, kjer je bila ilovnata zemlja, se je v preteklosti razvilo *opekarstvo*. Pri izdelovanju je bilo potrebno sodelovanje kar precejšnjega števila ljudi. Danes le še za turistične namene prirejajo v Melincih tako imenovane Ciglarske dneve, kjer prikazujejo izdelovanje opeke.

Medičarji in lectarji so bili nekdanj nepogrešljivi na sejmih. Z *medico*, ki so jo sami pridelali, in *lectovim* pecivom (medenjaki, konji, srca...), ki so ga pekli z medom, so razveseljevali staro in mlado. *Medičarstvo in lectarstvo* se je kot družinska tradicija v Pomurju ohranilo še v dveh družinah.

5.1.3 Arhitekturna dediščina

Da je bilo Pomurje stičišče kultur, nam pokrajina dokazuje s svojo zgodovino. Dokaz za to so bogata arheološka najdišča, ki se jih vedno na novo odkriva predvsem na trasi bodoče avtoceste.

Kot pomemben element turistične ponudbe moramo omeniti nekaj izjemnih *arhitekturnih spomenikov*, ki so zaznamovali ljudi in njihovo življenje v tem delu

Slovenije. Najštevilnejše so *cerkve*, in sicer: cerkev Gospodovega vnebohoda v Bogojini, Lendavska sinagoga, rotunda svetega Nikolaja v Selu, evangeličanska cerkev v Puconcih, cerkev svetega Martina v Martjancih, cerkev Marije pod logom v Turnišču, Marijina župnijska cerkev v Gradu na Goričkem, cerkev žalostne Matere božje na Jeruzalemu, cerkev Svetega duha na Stari Gori pri Vidmu.

Pomurje se ponaša tudi z *gradovi in graščinami*, in sicer z največjim gradom v Sloveniji, ki stoji v Gradu na Goričkem, ostali gradovi pa so še v Gornji Radgoni, Negovi, Lendavi, Beltincih, Rakičanu in v Murski Soboti, kjer je urejen Pokrajinski muzej.

Bogati del pomurske zgodovine in kulture so *mlini na Muri*, kot priče sožitja reke in ljudi ob njej in kot pokazatelji izrabe obnovljivega vira energije brez negativnih učinkov na okolje.

5.1.4 Kulinarika

Za Pomurje je značilna dobra hrana in pijača. Na seznamu izjemno bogate domače kuhinarike za gurmane boste srečali kolone z bujto repo, prekmursko šunko, meso iz tünke, dödole, retaše, prekmursko in prleško gibanico, posolanke. V Prekmurju, ki je bilo dolgo časa pod madžarsko upravo, se je udomačila marsikatera madžarska jed. Najbolj znane so ciganska pečenka, golaž, paprikaš, bograč, ki so ga včasih zaradi pomanjkanja mesa kuhali manj, zdaj pa je postal izredno priljubljena jed, sploh ob kakšnih srečanjih, ko se zbere množica ljudi. V Prlekiji pa ima poseben pomen kislja, ki jo ponudijo ob vseh večjih delih.

Gostišča, predvsem pa turistične kmetije, razpolagajo z doma pridelano hrano. Na njihovih jedilnikih najdemo tudi kruh iz domače krušne peči, ki je črni, ali beli vrtanek.

Vina so iz vinorodnih okolišev Goričko, Lendavske gorice ter Ljutomersko-Ormoške in Kapelsko-Radgonske gorice. V Gornji Radgoni se nahaja šampanjska klet.

5.1.5 Pomembnejše turistične prireditve v Pomurju

V Pomurju se odvijajo številne prireditve. Določene so na lokalni ravni, druge so na državnih ravni, nekatere pa so mednarodne. Ene imajo športni značaj, ene so kulturne, nekatere spet skrbijo za ohranitev običajev ali pa se organizirajo iz preprostega razloga, to je potrebe po druženju.

Najbolj odmevne in najbolj obiskane prireditve so: Maraton treh src v Radencih; Soboški turistični dnevi; Srečanje odraslih pevskih zborov v Murski Soboti; Parada pihalnih orkestrov v Radencih; PAC-ov glasbeni maj; Festival glasbe 20. stoletja v Radencih; Turistične noči v Lendavi, Moravskih Toplicah, Radencih; Folklorni festival v Beltincih; Prireditve za zlato harmoniko Ljubečne v Branoslavcih; Bogračijada v Murski Soboti, Buraški dnevi v Ižakovcih; Prleški sejem v Ljutomeru; mednarodni Kmetijsko-živilski sejem v Gornji Radgoni; Lendavska trgatev; Trezino in Mikloševo senje v Murski Soboti; izbira vinske kraljice v Ljutomeru in Radgoni, Noč čarovnic v Gradu na Goričkem; konjeniške dirke v Ljutomeru; spusti s kajaki in kanuji ter rafting po Muri; prireditve ob kresovanju in 1. maju; ribiški pikniki; proščenja in sejmi po raznih krajih.

5.2 Vizija in cilji pomurskega turizma

»Postati prepoznavna turistična destinacija doma in na tujih turističnih trgih.« Pomurje je bilo do sedaj poznano le kot zdraviliška turistična destinacija. Z razvojem

prepoznavnih, ciljno usmerjenih kakovostnih proizvodov je potrebno ustvariti identiteto Pomurja, ob aktiviranju njenih razvojnih potencialov in sodelovanju vseh sektorjev.

Aktivnosti Pomurske turistične zveze so usmerjene v prizadevanje, da bi postal turizem v Pomurju pomembnejši dejavnik razvoja, ki bo odpiral večje možnosti za nove zaposlitve. Zato bo Pomurska turistična zveza vsebino turističnega produkta še naprej pomagala graditi na: stacionarnem turizmu, ki temelji na naravnih zdraviliščih, počitniških kampih, zasebnih penzionih in kmečkem turizmu, na dobri gostinski ponudbi, izletniškem turizmu, kakovostni vinski ponudbi, kulturi in kulturni dediščini ter pestri prireditveni dejavnosti (PTZ, 2005).

V Regionalnem razvojnem programu Pomurje 2000+ (2003, 107 – 114) sta kot prioriteta sprejeta dva programa s področja turizma.

Program *Nadaljnji razvoj zdraviliškega in hotelskega turizma* ima tri podprograme:

1. Nadaljnji razvoj zdraviliškega turizma kot primarne turistične ponudbe.
2. Razvoj poslovno-kongresnega in drugih oblik turizma.
3. Razvoj atraktivnih turističnih proizvodov ter njihova promocija in trženje pod kolektivno blagovno in storitveno znamko.

Program *Razvoj turistične (infra) strukture* ima naslednje štiri podprograme:

1. Razvoj turizma na podeželju.
2. Razvoj kadrov, zaposlenih v turizmu.
3. Razvoj alternativnih oblik turizma.
4. Razvoj turističnega marketinga in sodelovanje s sosednjimi regijami.

5.3 SWOT analiza turizma

S SWOT analizo želim opredeliti najpomembnejše značilnosti pomurskega turističnega gospodarstva v razmerju do zunanega poslovnega okolja, torej notranje prednosti in slabosti, ter priložnosti in nevarnosti v okolju.

5.3.1 Notranje prednosti in slabosti

Glavne prednosti pomurskega turizma so naslednje:

- Ugodna geografska lega Pomurja. Pomurje je v bistvu geografsko stičišče štirih držav. Meji na Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Za celotno regijo lahko rečemo, da je obmejni prostor.
- Naravno okolje je še razmeroma ohranjeno in čisto. Temu gre zahvala, da je prišlo do ustanovitve trideželnega parka, to je Krajinski park Goričko, in da je v ustavljanju še Murski park.
- Geotermalne in mineralne vode, kot nosilec razvoja zdraviliškega turizma, predstavljajo velik potencial za nadaljnji razvoj zdravilišč in za izkoriščanje v druge namene.
- Številna že razvita termalna zdravilišča. Pomurje je bilo do sedaj uveljavljena destinacija zdraviliškega turizma. Pomurska zdravilišča zajemajo čez 23% nočitev vseh slovenskih zdravilišč.
- Tranzitna lega kot prednost za odprtost regije. Regijsko središče Murska Sobota je od Maribora oddaljeno 56 km, od Ljubljane 180 km, od Zagreba 140 km, od Dunaja 200 km in od Budimpešte 275 km.

- Gospodarska infrastruktura ni obremenjena s tradicionalnimi industrijskimi dejavnostmi.
- Veliko je delovne sile, ki je zelo prilagodljiva. Je pa premalo in neustrezno izobražena.
- Bogata kulturna dediščina. Gradovi in dvorci so raztreseni po celem Pomurju. Pridružujejo se jim številne cerkve, bodisi katoliške ali evangeličanske, ki segajo v čas gotike in naprej.
- Bogastvo tradicionalne kulinarike in domačih obrti. Pomurje je znano po dobri in obilni hrani.
- Možnosti za razvoj športnih in rekreacijskih dejavnosti na prostem. Urejene pohodniške, kolesarske, tematske poti omogočajo pohodništvo, kolesarjenje, lov, ribolov, golf.
- Prireditve, kot so: Maraton treh src v Radencih, Kmetijsko živilski sejem v Gornji Radgoni, Noč čarovnic v Gradu, ter vrsta drugih prireditev.
- Vinske ceste s turističnimi kmetijami, katerih število se veča in ki privabljajo vedno več turistov.
- Možnost pridelave hrane na naraven oziroma zdrav način. Tako imenovana » bio« ali »eko« hrana, za katero je vedno večje povpraševanje in za katero obstajajo vsi pogoji za pridelavo.
- Gostoljubnost domačinov, prijateljsko ozračje.
- Narava nudi pogoje za ustvarjanje in duhovno bogatitev.
- Razvita društvena dejavnost. Pomurska turistična zveza združuje 62 turističnih društev. Zanje lahko rečemo, da so nosilci turizma na podeželju. Skrbijo predvsem za ohranjanje običajev, za kulturne prireditve, so vezni člen med mlado in staro generacijo. Njihovo delo je volontersko.

Slabosti turizma v Pomurju:

- Nizka izobrazbena raven zaposlenih v turistični dejavnosti. Pomanjkljivo znanje tujih jezikov, pomanjkanje znanja s področja trženja, vodenja.
- Pomanjkanje strokovnega kadra v turizmu.
- Razpršenost in nepovezanost turistične ponudbe. Novo nastale male občine premalo sodelujejo v skupnih projektih. O Pomurju ne obstaja niti en skupni prospekt.
- Premalo osnovnih nastanitvenih zmogljivosti ustrezne kvalitete. Manjkajo še tudi nastanitve visokega kakovostnega razreda.
- Slabo razvita turistična in komunalna infrastruktura. Pri tem je mišljeno območje izven zdravilišč.
- Nепреpoznavnost regije. Razen zdraviliškega turizma, regija še nima drugega dovolj prepoznavnega turističnega produkta.
- Ni skladne strukture za trženje in promocijo turistične ponudbe Pomurja kot celote. Ni blagovne znamke Pomurje.
- Murska Sobota predstavlja močan regijsko gravitacijski center, ne pa tudi osrednji turistični center Pomurja. Najbolj turistično razviti sta občini Moravske Toplice in Radenci.
- Slaba prometna povezanost izven regije in v njej, nesodobne in slabo vzdrževane ceste.
- Preobremenjenost obstoječe magistralne ceste Maribor - Lendava ni v prid

razvoja turizma. Število tovornih vozil pa še naprej mesečno narašča.

- Slaba informacijska povezava s centri in preslaba promocija regije v okolju.
- Prevelike razlike v razvitosti zdravilišč in ruralnega okolja, nizek delež tržnih viškov in tržnih storitev.
- Premajhna atraktivnost proizvodov oziroma storitev.
- Nizka stopnja dodane vrednosti turističnih produktov, nizka izvenpenzijska potrošnja.
- Slabo razvita organizacija in metode trženja pridelkov ter blaga višjih stopenj predelave.
- Počasno nastajanje novih podjetij, predvsem zasebnega podjetništva v spremljevalnih dejavnostih turizma.
- »Beg možganov«, staranje prebivalstva, predvsem na podeželju, ki ga mladi zapuščajo.
- Majhne kmetije, ki jih bremenijo veliki proizvodni stroški.
- Pomanjkanje oziroma neustreznost kapitala za razvoj in podjetništvo v turizmu, primanjkuje tudi idej, projektov, kadrov.
- Neupoštevanje novih turističnih trendov.
- Zapoznelo odzivanje na turistično povpraševanje.

5.3.2 Priložnosti in nevarnosti v okolju

Priložnosti, ki jih ima turizem v Pomurju:

- Naraščanje zanimanja za ohranjeno naravo v še neodkritih turističnih destinacijah.
- Pomurje velja za manj odkrito pokrajino, predvsem zaradi oddaljenosti od slovenskega središča.
- Naraščanje povpraševanja po vrstah turizma, ki ima v Pomurju možnosti za nadaljnji razvoj in razmah.
- Povečanje izrabe geotermalne vode za pospeševanje razvoja zdravstvenega in zdraviliškega turizma.
- Nove gospodarske povezave vzhod – zahod.
- Naraščajoče čezmejno gospodarsko sodelovanje regije z Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško.
- Vse več mednarodnih projektov, katerim je pogoj obmejno sodelovanje.
- Odpravljanje birokratskih ovir pri razvoju turističnega podjetništva.
- Čim boljše izkoristiti ekonomsko in predvsem razvojno (kreditno) politiko države do manj razvitih in obmejnih področij (policentristična politika države).
- Enotnejša in sodobnejša regijska politika Pomurja.
- Povezava turizma s kmetijstvom. Obstajajo možnosti razvoja turizma na kmetijah.
- Spodbujanje pridelovanja zdrave hrane in razvoj eko-turistične ponudbe.
- Oblikovanje novih turističnih programov na osnovi povezave naravne in kulturne dediščine.
- Skupna promocija turizma, kmetijstva, predelovalne in tekstilne industrije na inozemskih trgih.
- Povezanost lokalnih turističnih ponudb na regijski ravni kot celovitih skupnih turističnih programov.

Nevarnosti, ki pretijo turizmu v Pomurju:

- Šibka povezanost Pomurja z drugimi regijami v Sloveniji.
- Nevarnost preselitve ekološko spornih industrij s centrov na obrobja oziroma iz razvitih držav na nerazvita območja v Sloveniji.
- Razvoj in gradnja infrastrukture povzročajo onesnaževanje okolja, posledica je rušenje ravnovesja v naravi. Porušijo se ekosistemi.
- Razlike v gospodarski razvitosti med regijami se povečujejo.
- Nadaljevanje podcenjevanja pomena turizma v regiji, kar je negativno za razvoj in zaposlovanje.
- Upadanje in staranje prebivalstva, ki je procentualno večje od slovenskega povprečja.
- Depopulacija je predvsem izrazita v nekaterih gričevnatih predelih, kar ima negativne posledice za okolje.
- Upadanje interesa mladih za poklice v kmetijstvu in delo na kmetijah.

5.3.3 Rezultati SWOT analize

Prednosti turistične ponudbe Pomurja v veliki večini izhajajo iz njene naravne lepote, raznolikosti pokrajine ter bogate kulturne dediščine. Geografska lega ji daje pečat tranzicijske pokrajine, prednost je tudi bližina treh držav, na katere meji. Manj je razvita industrijska dejavnost, razvija pa se domača obrt, kar poleg turizma dopolnjuje dejavnost na kmetijah. Številni naravni vrelci so omogočili razvoj zdravilišč. Športne in rekreacijske dejavnosti na prostem, kot je pohodništvo, kolesarjenje, lov in ribolov, pa so posledica urejenih tematskih poti. Prijaznost, gostoljubnost ljudi, kulinarika in različne prireditve so vzrok, da Pomurje obišče vedno več turistov. Turistična društva skrbijo, da z različnimi tradicionalnimi prireditvami, ki prikazujejo stare običaje na vasi, te tudi ohranjajo.

Pri slabostih moramo najprej omeniti nepovezanost turistične ponudbe, niti ni skladne strukture za trženje in promocijo turistične ponudbe. Ni enotne blagovne znamke, ki bi regiji dala prepoznavnost. Regija je najbolj znana po razvitem zdraviliškem turizmu, ki pa je izven regijskih središč. V turizmu primanjkuje strokovnega kadra, pa tudi izobrazbena raven zaposlenih je nizka. Mlade na podeželju je potrebno motivirati, da ostanejo doma in da ne zapuščajo podeželja. Dodana vrednost in atraktivnost turističnih proizvodov na podeželju še zelo nizka. Zaradi preobremenjenosti in slabo vzdrževane regionalne ceste je otežena že sama dostopnost regije. Ni organiziranega nastopa na trgu za prodajo pridelkov in blaga višjih stopenj pridelave. Nujno bo tudi povečanje nastanitvenih kapacitet tako v zdraviliških kot na turističnih kmetijah. Potrebno bo vzpodbuditi razvoj zasebnega podjetništva v spremljevalnih dejavnostih turizma.

Zaradi odmaknjenosti od središča Slovenije velja Pomurje za manj odkrito regijo. Torej predstavlja eno od priložnosti še neodkrita destinacija Pomurje. Veliko priložnost pa predstavljajo naravne lepote in ohranjenost pokrajine. V takem okolju se namreč lahko razvija okolju prijazen turizem. Izredno veliko je možnosti za povečanje turizma na kmetijah ter za pridelavo zdrave hrane. Z razvojem turizma na podeželju in kot dopolnilne dejavnosti na kmetijah bi dali veliko priložnost razvoju podeželja in posledično cele regije. Potrebno je izkoristiti tudi sodelovanje pri mednarodnih projektih, kjer pa je pogoj mednarodno sodelovanje s sosednjimi državami. Tudi

potreba po izdelavi enotne in sodobne regijske politike predstavlja priložnost za razvoj turizma v Pomurju.

Pomurje velja za manj razvito regijo. Žal so tudi sosednje pokrajine v Avstriji, na Madžarskem in na Hrvaškem manj razvite. Mladi, ki so v bistvu nosilci sprememb na podeželju, se po šolanju pogosto ne vračajo na podeželje in tako obstaja nevarnost še večje depopulacije. Še vedno je čutiti nekakšen mačehovski odnos do turizma.

5.4 Stanje v pomurskem turizmu

Po podatkih Pomurske turistične zveze (PTZ 2005), je skupna kapaciteta prenočišč v Pomurju konec leta 2003 znašala 5.778 ležišč. Glavnina je v zdraviliščih s hoteli, sledijo kampi, dijaški domovi, zasebne sobe, gostilne, turistične kmetije, še nekaj ležišč pa najdemo v vinotočih.

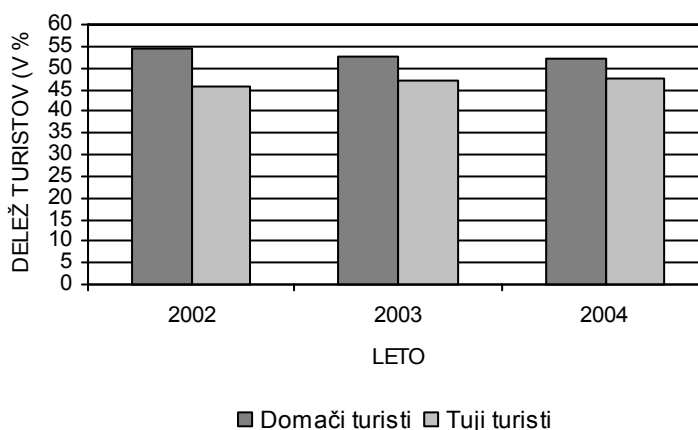
Tabela 5.1 Prihodi turistov v Pomurje in Slovenijo

LETO	POMURJE			SLOVENIJA		
	Skupaj turisti	Delež domačih turistov	Delež tujih turistov	Skupaj turisti	Delež domačih turistov	Delež tujih turistov
2002	176024	54,3	45,7	2161960	39,8	60,2
2003	177042	52,7	47,1	2246048	38,9	61,1
2004	181774	52,3	47,7	2341281	36,0	64,0

Vir: Slovenska turistična organizacija (STO), 2005

V tabeli je prikazana primerjava števila turistov v Pomurju in Sloveniji za čas od leta 2002 do leta 2004. Vidimo, da število turistov v Pomurju, kot tudi v Sloveniji, narašča.

Slika 5.1 Delež prihodov domačih in tujih turistov v Pomurje

Vir: Lastni izračun po podatkih iz tabele 5.1

Med prihodi turistov v Slovenijo je zabeleženih več tujih turistov kot domačih. Delež tujih turistov še narašča.

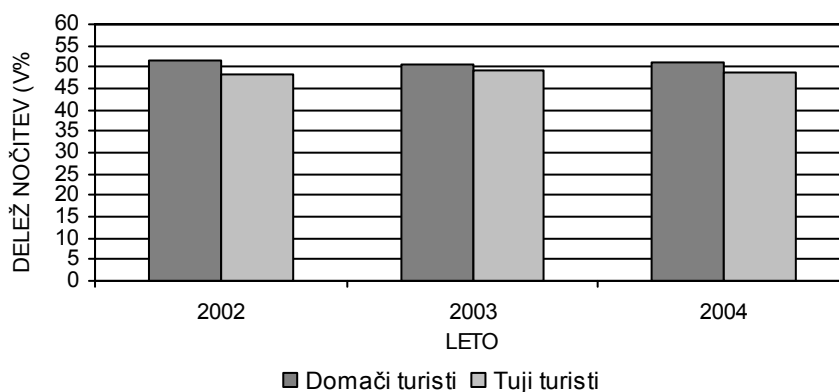
V Pomurju je zabeleženi večji delež domačih turistov, kot pa tujih, vendar je, kot je razvidno iz tabele, delež tujih turistov tudi v Pomurju v rahlem porastu. Približuje se polovici vseh prihodov turistov. Od leta 2002 do leta 2004 se je število turistov v Pomurju povečalo za 3,3%, v Sloveniji pa za 8,2%.

Tabela 5.2 Prenočitve turistov v Pomurju in Sloveniji

LETO	POMURJE			SLOVENIJA		
	Skupaj nočitve	Delež domačih nočitev	Delež tujih nočitev	Skupaj nočitve	Delež domačih nočitev	Delež Tujih nočitev
2002	741195	51,5	48,5	7321061	45,1	54,9
2003	739717	50,8	49,2	7502569	44,3	55,7
2004	754976	51,1	48,9	7588737	42,5	57,5

Vir: Slovenska turistična organizacija, 2005

Slika 5.2 Delež domačih in tujih prenočitev v Pomurju

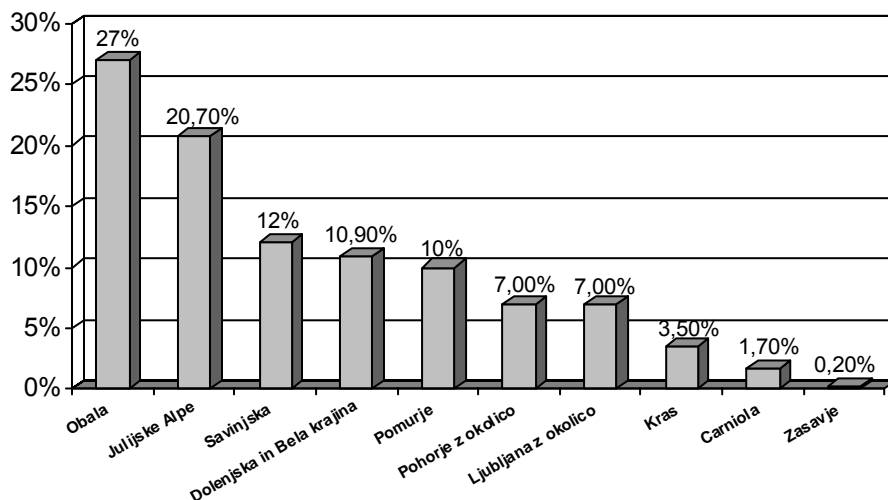
Vir: Lastni izračun po podatkih iz tabele 5.2

Število nočitev v Sloveniji narašča. Večji je delež tujih turistov kot domačih. V Pomurju je v letu 2003 opaziti rahli padec števila nočitev, ki pa je v letu 2004 v ponovnem porastu. Dobra polovica je domačih turistov.

V zadnjih treh letih se turisti v Pomurju zadržujejo povprečno 4,5 dni, medtem ko je povprečna doba bivanja turistov v Sloveniji znašala 3,5 dni (PTZ, 2005).

Glede na to, da se kar precejšen delež prenočišč v Pomurju nahaja v privatnem sektorju, prihaja do odstopanj pri številu nočitev primerjalno med podatki, s katerimi razpolaga Pomurska turistična zveza in podatki v Statističnem letopisu RS. Po podatkih PTZ, je bilo vseh nočitev v Pomurju v letu 2004 okrog 900.000.

Slika 5.3 Povprečje prenočitev od 2002 do 2004 po destinacijah

Vir: Lastni izračun po podatkih iz <http://www.slovenia-tourism.si>, 2005

Destinacija Pomurje po povprečju nočitev zadnjih treh let zaseda med vsemi slovenskimi destinacijami peto mesto. Nočitve obsegajo 10% vseh slovenskih nočitev. Največji delež nočitev je v zdraviliških hotelih. Z dograditvijo kapacitet, ki so se izvršile letos, in s tistimi, ki so trenutno v teku, se pričakuje povečanje nočitev že v letošnjem letu, kar nakazujejo podatki, s katerimi razpolaga PTZ.

5.4.1 Zdraviliški turizem

Pomurje sodi po kakovosti in količini termalnih ter mineralnih voda med najbogatejša območja v Evropi. Na turističnem trgu je že sedaj znano kot zdraviliška turistična destinacija. Med iskanjem nafte je iz vrtin namesto nafte pritekla termomineralna voda. Tako so nastala zdravilišča in termalna kopališča v Moravskih Toplicah, Lendavi, Petišovcih, Banovcih in Moravcih v Slovenskih Goricah ter dodatno tudi v Radencih. Termomineralna voda, ki se uporablja v hotelu Diana v rekreacijskem centru v Murski Soboti, služi tudi za ogrevanje navadne vode v mestnem kopališču.

Zdraviliški turizem je v Pomurju že sedaj in bo tudi v bodoče trdna osnova turizma, ob katerem bi se morale razvijati še vse ostale vrste turizma ter spremljevalne dejavnosti. Zdraviliški turizem je v primerjavi z drugimi turističnimi področji tista razvojna prednost, ki mora rasti in razvoj turizma vsaj izenačiti z drugimi bolj razvitimi turističnimi območji. Nosilec turistične ponudbe pomurske regije je zdravilišče Panonske terme, ki združujejo: Terme 3000 v Moravskih Toplicah, Terme Ptuj, Terme Lendava, Terme Banovci in Terme Radenci. Vse pomurske terme (razen Term Ptuj) predstavljajo večino na segmentu nastanitvenih turističnih objektov, vključno z bogato ponudbo kopališke infrastrukture ter športno-rekreacijskih, zdravstvenih in gostinskih storitev. Razpolagajo z 11.000 m² vodnih površin, ki vključujejo zunanje in notranje bazene. V njih je ustvarjena tudi večina turističnih prenočitev v Pomurju. Poleg zdraviliškega turizma razvijajo še zabavišni turizem in se ponašajo z novim wellness centrom ter golf igriščem z 18 luknjami. K prepoznavnosti Term Radenci pa gotovo

prispeva svetovno znana mineralna voda Radenska – tri srca, katere izviri se nahajajo prav tu.

V zdraviliščih mora biti infrastruktura naravnana na potrebe in želje obeh strani, tako turistov kot tudi lokalnega prebivalstva. Lokacije termalnih voda bi morali izkoristiti kot prednost predvsem pri razvoju oziroma širitvi zdraviliškega turizma. V Pomurju pa še vedno prihaja do neskladij v smislu neuskkljenosti razvojnih ciljev turizma z interesi drugih dejavnosti, predvsem kmetijstva, energetike in industrije.

Tudi pri zdraviliškem turizmu naletimo na kar nekaj problemov. Premalo denarja se nameni za promocijo države, premajhna je tudi podpora države za investicije, ponudba se prepočasno prilagaja trendom povpraševanja, premalo sredstev se nameni s strani Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije za zdraviliško zdravljenje, tudi izraba termomineralnih vod je še premalo racionalna, premalo, oziroma slabo je sodelovanje občin in drugih ponudnikov v okolju z zdravilišči.

Pomurska zdravilišča so v obsegu vseh slovenskih zdravilišč v zadnjih treh letih realizirala povprečno 23,1% nočitev, od tega jih je bilo 56% tujcev. Okrog 75% vseh pomurskih nočitev se realizira v zdraviliščih (PTZ, 2005).

Število dnevnikovalcev nam pove, da je zanimanje za pomurska zdravilišča vse večje. Leta 2002 so zabeležili okrog 1.000.000 kopalcev; leta 2003 okrog 1.200.000 in leta 2004 okrog 1.500.000 vseh enodnevnih kopalcev.

V Moravskih Toplicah je v izgradnji hotel s 5 zvezdicami za zahtevne goste in apartmajsko naselje.

5.4.2 Izletniški turizem

Z željo po spoznavanju novih krajev in znamenitosti se je razvil tudi izletniški turizem. Ponavadi si za spoznavanje določimo neko regijo, turistični kraj ali mesto. Spoznavajo se znamenitosti in kultura, ki simbolizirajo neki kraj, regijo ali nacionalni prostor. Pri tem vse bolj velja načelo, da je zanimiv tisti naravni in ohranjeni prostor, ki ga obiskovalec premalo pozna. Tako pomembno obogatitev izletniške ponudbe predstavlja okolica Mure s svojimi mrtvicami in krajinsko lepoto, ohranjenostjo in slikovitostjo, z bujno floro ter favno, z ohranjenimi redkimi rastlinskimi in živalskimi vrstami je edinstvena v Evropi. Poleg sprostitve v svojevrstnem naravnem okolju ter spoznavanja neznane narave, nudi ta park obiskovalcem možnosti za najrazličnejše učne in športno-rekreativne dejavnosti na in ob reki.

Med turisti je veliko zanimanje za gozdne učne poti, ki se nahajajo v Korovcih (»Fuks graba«), v Veržeju (obmurske učne poti), v polanskem gozdu (»Polana«), ob Bukovniškem jezeru (»Bukovnica«), sprehajalne poti okrog Negovskega jezera (»Poti vasovalcev« in »Vajncarske poti«).

Pomurska planinska pot, ki poteka na relaciji Murska Sobota–Selo–Gornji Petrovci–Martinje–Dolič–Serdiški breg–Rogašovci–Grad–Bodonci–Radenci, nudi pohodnikom obilo duševnih užitkov ob sprehajanju po ravninah in gričevju.

Za tiste, ki imajo željo v čim krajšem času spoznati večje področje ali se radi hitreje gibljejo v pokrajini, pa so primerne označene naslednje kolesarske poti: šest kolesarskih poti po Goričkem, tri kolesarske poti po Jeruzalemu, štiri po ravninah, dve po Madžarski, dve po Slovenskih goricah, pa še štrkova pot, vinska pot, pot s sožitjem ver, termalna pot...

Po vinorodnih predelih je speljanih pet vinskih turističnih cest:

- VTC 16: Radgonsko – Kapelska vinska turistična cesta;

- VTC 15: Jeruzalemska vinska turistična cesta;
- VTC 20: Lendavska turistična cesta;
- VTC 12: Goričko vinska turistična cesta in
- VTC 19: Gornje Slovenjgoriška vinska turistična cesta.

Priljubljene izletniške točke v Pomurju so predvsem: mlin na Muri pri Veržeju, mlin na veter na Stari gori, Otok ljubezni ob Muri pri Ižakovcih, broda na Muri pri Krogu in pri Melincih ter vinorodni okoliš na Jeruzalemu. Tem točkam so se pridružili grad v vasi Grad, Bukovniško jezero in Tromejnik.

Za turizem v pokrajini je pomembno športno letališče v Rakičanu, konjeniški klub v gradu Rakičan, ki nudi svoje storitve tudi turistom, uvedli pa so še terapevtsko jahanje za otroke, ter hipodrom v Ljutomeru, kjer se odvijajo kasaške dirke.

Da je Pomurje priljubljena izletniško turistična regija, za katero se odloča vedno več izletnikov, nam potrjuje podatek, da je leta 2002 obiskalo regijo čez 340.000 izletniških gostov, in da je to število do leta 2004 naraslo na okrog 400.000 izletniških gostov (PTZ, 2005).

5.4.3 Turizem na podeželju

Turizem na podeželju se kljub naravnim pogojem in zanimanju zanj v Pomurju ni tako razvil kot v nekaterih delih Slovenije. Vzrokov je več in praksa je pokazala, da so tukaj kmetije premajhne, zakonodaja glede pogojev za pridobitev ustreznega statusa pa prezahtevna. Tako velike investicije običajno opraviči preusmeritev na klasično gostinsko poslovanje in prirejanje porok, obletnic in drugih prireditev (Florjančič, Jesenko in Benčič 1998, 329).

Turizem na kmetiji je predvsem dopolnilna dejavnost kmetijski pridelavi, ki ponuja možnost višje stopnje predelave pridelkov in njihovo trženje (predelava, pakiranje, prodajni prostor, avto za prevoz proizvodov, reklamni material). Obenem pa predstavlja vse bolj iskano popestritev turistične ponudbe na deželi. Razvoj turizma na kmetiji je pomemben tudi zaradi tega, ker osvešča kmetije in kmečko prebivalstvo, prispeva k ohranjanju poseljenosti podeželja, komunalnemu urejanju, ohranjanju kmečke idile, kulinarike, kulture ter običajev. Kot tak predstavlja tudi pomemben delež turističnega prihodka.

Ovire za hitrejši razvoj so, poleg prestroge in preštevilne zakonske regulative, še: premalo kmetijskih produktov za turizem, pomanjkanje samozavesti ljudi, nizek standard, nizka izobrazbena struktura, neugodna starostna struktura, pomanjkanje kapitala, premalo nosilcev turistične ponudbe s podjetniškim interesom, monopoli zdravilišč.

Kljub temu pa se Pomurje ponaša z 48 turističnimi kmetijami. Od teh je:

- 14 turističnih kmetij z nastanitvijo,
- 12 izletniških kmetij,
- 22 vinotočev.

Ker ima Pomurje velik potencial za podeželski turizem, bi bilo potrebno animirati populacijo, da spozna prednosti sonaravnega ali »ekoturizma«, jih v tej smeri izobraževati in obveščati o poslovnih priložnostih. V Pomurju namreč prevladujejo majhne družinske kmetije z neugodno starostno strukturo kmetov (»ostarele kmetije«), z

razdrobljenimi parcelami in naravnostjo v proizvodnjo klasičnih poljščin, ki imajo izrazito negativen vpliv na okolje. Po vstopu v EU pa je zaradi svetovnih procesov globalizacije v veliki meri obsojena na propad. Zato je nujno potrebno sprožiti razvojne procese za prestrukturiranje kmetijske proizvodnje v okolju prijaznejše oblike (ekološko in integrirano kmetijsko proizvodnjo), ki bodo po eni strani zagotavljale polno zaposlenost podeželskega prebivalstva, po drugi strani pa na trg plasirale zdrave proizvode višjega cenovnega razreda.

Turistična ponudba na podeželju v svetovnem merilu ni novejša usmeritev turizma. Če želijo slovenski turistični ponudniki na podeželju v bodoče uspešno konkurirati že zdaj razvitim in razvijajočim se konkurenčnim turističnim izdelkom, bodo potrebne korenite koristne spremembe – inovacije na vseh področjih ukvarjanja s turizmom (Snoj s sod. 2004, 80).

Turistične kmetije predstavljajo samo enega izmed možnih turističnih izdelkov na podeželju, čeprav del slovenske javnosti enači ponudbo turizma na podeželju s ponudbo turističnih kmetij. Za razvoj in trženje celovite turistične ponudbe na podeželju je nujno sodelovanje vseh turističnih ponudnikov znotraj dane regije. S tem se dotikamo tudi področja destinacijskega managementa kot možne novosti, celo inovacije na podeželju v tranziciji (Leder, Mulej in Snój 2004, 80).

Spodbujati je potrebno razvoj samostojnih turističnih proizvodov podeželja (aktivne počitnice na podeželju, za sprostitev, rekreacijo, za izletniški turizem), istočasno pa kot dopolnilno ponudbo zdraviliško-hotelskemu turizmu.

5.4.5 Poslovni, nakupovalni, obmejni in tranzitni turizem

Po Guliču (1998, 209) je z osamosvojitvijo države Slovenije nastal nov politični in gospodarski položaj tudi v Pomurju, saj so se meje podaljšale, regija pa je v celoti obmejni prostor. Za poslovni, nakupovalni in tranzitni turizem ima to vsekakor ugodne posledice. Povečale so se možnosti za potovanja ter izlete z namenom nakupovanja. Po izgradnji avtocest skozi Pomurje na Madžarsko se pričakuje povečanje tranzitnega turizma. S primernimi reklamnimi panoji turističnega značaja ob avtocesti, ki bodo vabila k obisku naravnih, kulturno-zgodovinskih in drugih znamenitosti, bo potrebno pritegniti pozornost turistov. Že ob cesti, na postajališču, v naseljih se mu mora dati vedeti, da se nahaja v turistični »deželi termalnih in mineralnih vod«.

Že desetletja pa se v Pomurju organizirajo različni kongresi, simpoziji, izobraževanja, tiskovne konference, delovne in učne delavnice, poslovna srečanja. Največ izkušenj s tovrstnim organiziranjem imajo seveda Panonske terme s svojim Kongresnim centrom v Termah Radenci (do 250 oseb), Poslovnim centrom v Termah 3000 (do 120 oseb), manjše seminarje pa lahko organizirajo v vseh preostalih njihovih termah. Tudi grajska konferenčna dvorana v Gradu, kjer je sedež Krajinskega parka Goričko postaja priljubljeno mesto za organiziranje posvetovanj, delavnic, tiskovnih konferenc, poslovnih in na koncu še družabnih srečanj v prijetnem okolju mogočne graščine.

5.5 Učinki na razvoj regije

Turizem kot interdisciplinarna dejavnost zajema gostinstvo, hotelirstvo, turistično posredovanje in dopolnilne turistične dejavnosti (igralništvo, prireditve, rekreacija...). Multiplikativni učinki turistične dejavnosti so prisotni tudi v drugih gospodarskih (promet, trgovina, kmetijstvo, živilska industrija...) in negospodarskih (šport, znanost, kultura, izobraževanje..) dejavnostih. Na narodno gospodarstvo ima pomemben vpliv še

čisti devizni učinek in odpiranje novih delovnih mest ter dvig kakovosti življenja prebivalstva.

Spremljanje ekonomskega obsega in učinkov turizma na nacionalno gospodarstvo z ustreznimi, čim bolj popolno in mednarodno primerljivo metodo je osnovni cilj razvoja in izdelave »Satelitskih računov za turizem« oziroma »Tourism Satellite Accounts (TSA)«. Kot sem v nalogi že omenila, so Svetovna turistična organizacija (WTO), EUROSTAT in OECD razvili metodologijo razvoja in realizacije TSA, ki jo Evropska komisija priporoča tudi vsem državam članicam. Metodologija TSA je celovit statistični prikaz fizičnih in vrednostnih turističnih tokov, ki se odvijajo v nacionalnem gospodarstvu, katerih končni izraz so turistična potrošnja, proizvodnja in dodana vrednost, ki jo turizem ustvari v nacionalnem gospodarstvu.

Satelitski računi (TSA) naj bi zagotovili:

- makroekonomske agregate, s katerimi je mogoče izraziti obseg in ekonomski pomen turizma (dodana vrednost, BDP...);
- izvedene makroekonomske agregate (zaposlenost, investicije, davki...);
- podrobne informacije o turistični potrošnji;
- podrobno strukturo proizvodnje, ki je potrebna za zadovoljitev turističnega povpraševanja;
- podatke o obsegu delovne sile in kapitala za proizvodnjo za potrebe turizma;
- podatke za izdelavo modela spremljanja in analize ekonomskih učinkov turizma na nacionalno gospodarstvo (turistični multiplikator);
- informacije o povezavah monetarnih (turistična potrošnja, proizvodnja, investicije...) in nemonetarnih (motivi in oblike turističnih potovanj...) odnosov v turizmu.

Satelitski računi za turizem za Slovenijo so narejeni za leto 2000. Leto 2000 je bilo izbrano zato, ker je to izhodiščno leto za spremljanje razvoja turizma v novem tisočletju, ter zato, ker je bilo za to leto največ dokončnih razpoložljivih statističnih podatkov iz primarnih in sekundarnih virov. Ministrstvo za gospodarstvo jih je objavilo leta 2004. Naslednji izračuni TSA bodo zajeli leto 2003.

Tabela 5.3 Najpomembnejši agregati obsega turizma v Sloveniji za leto 2000

AGREGATI	LETO 2000
SATELITSKI RAČUNI ZA TURIZEM	
Število nočitev, od tega	10.484.890
<i>Tuji turisti</i>	4.471.385
<i>Domači turisti</i>	6.013.505
INTERNA OZ. NOTRANJA TURISTIČNA POTROŠNJA (mio SIT), OD TEGA	329.453
Potrošnja specifičnih proizvodov (mio SIT)	247.680
Potrošnja nespecifičnih proizvodov (mio SIT)	81.773
INTERNA OZ. NOTRANJA TURISTIČNA POTROŠNJA (mio SIT), OD TEGA	329.453
Tujška potrošnja (mio SIT), od tega	221.129
<i>Enodnevnih obiskovalcev</i>	1552.167
<i>Turistov</i>	68.962
Domača potrošnja (mio SIT), od tega	108.324
<i>Enodnevnih obiskovalcev</i>	49.091
<i>Turistov</i>	59.233
Turistična dodana vrednost (vključno s poslovnimi potovanji) - direktni učinki (mio SIT)	136.985
Delež v dodani vrednosti gospodarstva (%)	3,8
Turistični BDP (vključno s poslovnimi potovanji) – direktni učinki (mio SIT)	161.613
Delež v BDP (%)	3,8
Turistična dodana vrednost (brez poslovnih potovanj) – direktni učinki (mio SIT)	135.625
Delež v dodani vrednosti gospodarstva (%)	3,7
Turistični BDP (brez poslovnih potovanj) – direktni učinki (mio SIT)	3,8
ZAPOSLENOST	23.102
SATELITSKI RAČUNI ZA TURIZEM – razširitev (izračun z I/O multiplikatorji)	
Turistična dodana vrednost (brez poslovnih potovanj) – direktni in indirektni učinki (mio SIT)	200.738
Delež v dodani vrednosti gospodarstva (%)	5,5
ZAPOSLENOST	39.723

Vir: Sirše s sod. 2004, 73

V tabeli so prikazani najpomembnejši agregati slovenskega turizma za leto 2000. V sklopu satelitskih računov so upoštevani direktni in indirektni učinki na turistično dodano vrednost. Za konsistentno primerjavo z BDP je potrebno upoštevati tudi indirektno učinke turistične potrošnje, saj izračun družbenega proizvoda upošteva tudi te učinke. S pomočjo input-output multiplikatorjev so tako izračunani indirektni učinki in tako izračunan skupni vpliv turistične potrošnje na celotno domačo proizvodnjo ter s tem na celotno ustvarjeno dodano vrednost. Input-output tabele v satelitskih računih prikazujejo podrobne informacije o turistični potrošnji ter na drugi strani omogočajo vpogled v podrobno strukturo proizvodnje, ki je potrebna za zadovoljitev turističnega povpraševanja. Direktna zaposlenost v turizmu je bila leta 2000 enaka 23.102

zaposlenih. Po TSA metodi, ki upošteva še indirektne učinke, katere sproži turistično povpraševanje v gospodarstvu, se zaposlenost poveča na 39.723 zaposlenih, ki so bili tega leta direktno in indirektno zaposleni zaradi potreb turizma.

Dodana vrednost v turizmu po metodologiji TSA v letu 2000 v Sloveniji znaša 137 mrd SIT. Pri tem je upoštevan »čisti turizem«, v katerem niso zajete gostinske storitve za domače prebivalstvo. Za primerjavo znotraj ekonomije in za izračun dejanskega doprinosa turistične dejavnosti k BDP je potrebno upoštevati poleg direktnih še indirektne učinke turistične potrošnje. Ob upoštevanju obeh učinkov znaša turistična dodana vrednost 200,7 mrd SIT in predstavlja 5,5% delež v celotni dodani vrednosti gospodarstva. Indirektni učinki so tako povečali turistično dodano vrednost za dodatnih 64.753 mio SIT .

V kolikor ekstrapoliramo vrednost turistične potrošnje za leto 2003 in 2004, upoštevaje rasti števila nočitev in dnevne turistične potrošnje, dobimo podatek, da znaša turistična potrošnja v letu 2003 skupno okrog 440 mrd SIT, v letu 2004 pa 510 mrd SIT. To pa pomeni, da znaša turistična dodana vrednost v letu 2003 okrog 200 mrd SIT in v letu 2004 okrog 235 mrd SIT (MG RS, 2005).

Zaradi izjemno podobne strukture obiskovalcev in turistične ponudbe med obema državama ter zaradi nedostopnosti podatkov drugih držav, ki še nimajo popolnih izračunov za leto 2000, je bila narejena podrobna primerjava glavnih agregatov satelitskih računov za leto 2000 med Slovenijo in Avstrijo. Avstrija ima dokončne TSA za leto 2000-2002; za leto 2003-2004 ima prehodne račune; za 2005-2006 pa napovedi. Za leto 2002 ima izračune satelitskih računov tudi za regijo (RTSA) Dunaj, za leto 2003 pa za regijo Zgornja Avstrija (Statistik Austria 2006).

Tabela 5.4 Primerjava glavnih agregatov TSA za Slovenijo in Avstrijo za leto 2000

LETO 2000	SLOVENIJA	AVSTRIJA
Turistična dodana vrednost (vključno s poslovnimi potovanji) - direktni učinki (mrd EUR)	0,665	12,848
Delež v BDP (%)	3,2	6,3
Turistična dodana vrednost (brez poslovnih potovanj) - direktni učinki (mrd EUR)	0,658	11,869
Delež v BDP (%)	3,2	5,8
SATELITSKI RAČUNI ZA TURIZEM-razširitev		
Turistična dodana vrednost (brez poslovnih potovanj) - direktni in indirektni učinki (mrd EUR)	0,974	18,74
Delež v BDP (%)	5,5	9,1

Vir: Sirše s sod. 2004, 75

Avstrija je po TSA leta 2000 dosegla 113,6 mio nočitev, Slovenija pa dobrih 10 mio nočitev. Delež turistične dodane vrednosti v BDP, če upoštevamo samo direktne učinke, je v Avstriji enak 6,3%, v Sloveniji pa 3,2%. Ob upoštevanju indirektnih učinkov turistične potrošnje na gospodarstvo se delež dodane vrednosti v BDP v Avstriji poveča na 9,1%, medtem ko je ta delež v Sloveniji enak 5,5%. Ta primerjava nam pove, da se z razvojem turizma da povečati delež turistične dodane vrednosti v BDP gospodarstva na 9,1%.

5.5.1 Učinki turizma na razvoj regije

Turizem je dejavnost, ki vpliva na našo družbo na različne načine in ima velik vpliv na naše socialno, kulturno in ekonomsko življenje. Povezan je s spektrom dejavnosti, kot so: zaposlovanje, regionalni razvoj, izobraževanje, okolje, zdravstvo, varnost, transport in kultura. Zato je turizem v veliki meri odvisen od razvoja teh področij.

Turizem lahko obravnavamo tudi v funkciji pospeševalca razvoja manj razvitih območij. Država ima pomembno vlogo pri razvijanju turizma na manj razvitih območjih. Prioritetna področja aktivne politike so zlasti promocija kulturnih in podeželskih turističnih aktivnosti ter varovanje naravne in kulturne dediščine. Spodbujajo se območne razvojne politike, zaščita okolja in razvoj novih turističnih proizvodov (Ogorelc 2001, 124).

Današnji razvoj turizma ima to značilnost, da je turistično povpraševanje osredotočeno na regije, katere imajo ohranjeno naravno okolje, ki še ni padlo pod vpliv urbanizacije. Posledica tega pa je seveda manjša razvitost področja. Ljudje se torej začasno selijo iz razvitih v manj razvita področja, saj so ta primernejša za oddih. To pa povzroči tudi preliv dohodka in posledično začne manj razvito področje izgubljati naziv »manjvrednega« (Cicvarić 1990, 273).

V dobi globalizacije je razvoj turizma potreben. Tako so države v preteklih letih vedno bolj poudarjale pomen turizma kot strateškega dejavnika ekonomskega razvoja. Zato je turizem postal stalnica za razvoj problematičnih področij v regijah oziroma regij kot celot, kjer se na noben drug sprejemljiv način ni mogla doseči primerna gospodarska rast. Toda kot razvojni dejavnik je turizem ustrezen le v primerih takšnih destinacij, kamor je mogoče privabiti točno določeno skupino turistov z določenimi potrebami in tako zapolniti tržno nišo.

Strokovnjake gospodarskih razmer v EU obdaja skrb, da je evropski turizem v tem trenutku manj perspektiven in manj konkurenčen sektor evropskega gospodarstva. To lahko razložimo z značajem turističnih dejavnosti. Te so običajno povezane s številno nekvalificirano delovno silo. Takšna delovna sila z nizkimi cenami ustvarja nizko dodano vrednost. Relativno nizka kapitalna intenzivnost glede na druge sektorje v evropskem gospodarstvu pa povzroča, da je na turizem vezan tudi manjši del ustvarjenih dobičkov (Tajnikar 2000, 11-12).

Zaradi teh značilnosti je turizem lahko dobra razvojna usmeritev le v manj razvitih regijah, ki želijo stopiti na pot gospodarskega razvoja, saj omogoča relativno preprosto povečanje zelo nizkih dodanih vrednosti na raven srednje visokih dodanih vrednosti na prebivalca. Kasneje pa turizem z nizko stopnjo inovativnosti ter tehnološkega razvoja ne more biti sektor, ki bi srednje razvite regije v evropskem gospodarstvu pripeljal na vrh svetovne konkurenčnosti.

To velja tudi za Slovenijo. Na ravni lokalnih skupnosti se je turizem izkazal kot pozitivna stran, ki je te skupnosti pripeljala iz gospodarske zaostalosti, toda v kasnejšem razvoju turizem ni bil sposoben postati glavni razvojni sektor, ki bi lokalno gospodarstvo pripeljal med najrazvitejše dele slovenskega gospodarstva.

Za Pomurje kot manj razvito regijo je značilna nizka dodana vrednost, visoka stopnja brezposelnosti, dosti nekvalificirane delovne sile, kakovostne naravne in kulturne dobrine. Nekvalificirana delovna sila se najhitreje zaposli v turističnem gospodarstvu, v njenih začetnih fazah razvoja, še posebno v nekaterih delovno intenzivnih turističnih in neturističnih dejavnostih. Poveča se zaposlenost.

Nizka stopnja kvalifikacije zaposlenih ima za posledico nizko dodano vrednost. Ko pa se v naslednjih razvojnih fazah turizma v to področje sistematično vlaga več

kapitala, pa se turistično gospodarstvo razvije v kapitalno bolj intenzivno dejavnost. Pojavi se potreba po visoko kvalificirani delovni sili, ki ustvarja večjo dodano vrednost. Pomurje ima še neizkoriščen potencial za razvoj vrst turizma, ki ustvarjajo večjo dodano vrednost, kot so na primer zdraviliški turizem, kongresni turizem, igralništvo. Z inovativnim turizmom, ki omogoča visoko profitnost poslov se da dodana vrednost na prebivalca dvigniti. Z dvigom dodane vrednosti v Pomurju vsaj na raven srednje razvitih slovenskih regij in s povečanjem zaposlenosti se lahko turizem smatra kot dobra razvojna usmeritev.

Pogoj, da turizem postane razvojno zanimiv sektor gospodarstva, je povečanje njegove učinkovitosti, dinamike, produktivnosti in usmerjanje v inovativnost ter tehnološki razvoj. Pritegniti je treba kvalificirano in zelo izobraženo delovno silo, saj bo njena inovativnost omogočila visoko profitnost poslov in ustvarila dinamičen trg, ki bo postajal čedalje aktivnejši trg ponudnikov (Tajnikar 2000, 11-12).

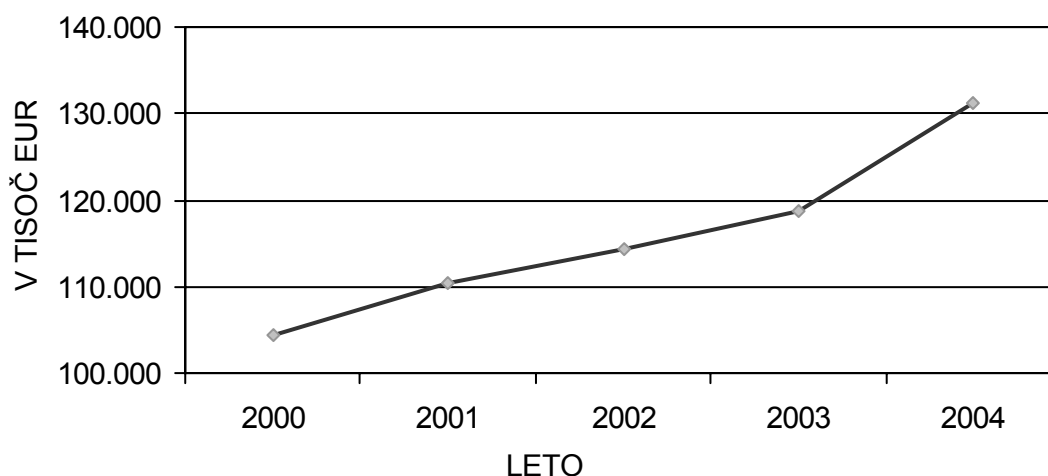
Ocena ekonomskih funkcij turizma

Osrednja kategorija, iz katere izvirajo ekonomski učinki turizma na nacionalno ekonomijo, je potrošnja. V letu 2000 je bila povprečna dnevna poraba tujih turistov 14.324 SIT, do leta 2003 pa je porasla za 42% in je znašala 20.276 SIT, kar kaže na kakovostno rast slovenskega turizma.

Na turistično potrošnjo so vezane številne *ekonomske funkcije* turizma. Kakšen vpliv imajo na razvoj regije, prikazujem v nadaljevanju. Pri tem se primerjalno poslužujem študije Satelitski računi v Sloveniji, ki jo je izdalo MG RS.

Pomurska regija ustvari povprečno okrog 10% vseh slovenskih nočitev in prav toliko prihodov gostov, zato ocenjujem, da predstavlja *devizni priliv od turizma* 10% celotnega slovenskega turističnega deviznega priliva. Tako ocenjujem, da se je turistični devizni priliv v Pomurju gibal med 104,5 mio EUR leta 2000 in 131,2 mio EUR leta 2004 (slika 5.4). Saldo bilance, torej prilivi iz naslova turističnih prihodov iz tujine, so večji od odlivov, ki jih povzročajo števila potovanj rezidentov v tujino, in je pozitiven. Manj razvite regije imajo pozitiven saldo, ker regija zasluži več iz naslova prihodov tujih turistov kot pa njihovo prebivalstvo porabi za potovanja v tujino.

Slika 5.4 Ocena turističnega deviznega priliva v Pomurje od leta 2000 do leta 2004

Vir: Lastni izračun po podatkih Banke Slovenije, 2005

Priliv deviznih sredstev pomeni za narodno gospodarstvo priliv dodatne kupne moči, ki je brez turizma ne bi bilo. Ta dodatna kupna moč se najprej pokaže v potrošnji tujih turistov, kasneje pa tudi v povečani kupni sposobnosti domačih prebivalcev. Povzroča povečanje ponudbe nekaterih vrst fizičnih proizvodov in storitev, kar nujno zahteva povečanje že obstoječe proizvodnje ali pa začetek proizvodnje novih vrst proizvodov ali storitev.

Za turizem je značilno, da ima enega največjih *multiplikatorjev* proizvodnje. Multiplikator pove, v kolikšni meri vpliva vsaka enota začetne, osebne turistične potrošnje na dohodek v turističnem in neturističnem gospodarstvu. Nadgradnja analize turizma z metodologijo TSA, ko se je z input-output analizo proučila medsebojna povezanost in učinki turistične potrošnje na proizvodnjo v okviru celotnega slovenskega gospodarstva, je dala naslednje rezultate: multiplikator proizvodnje je 1,7; multiplikator dodane vrednosti pa 1,5 (Sirše s sod. 2004, 79).

Po podatkih MG RS (2005) je ocenjena *turistična potrošnja* v letu 2003 okrog 440 mrd SIT. Če zopet ocenim, glede na število nočitev, da je bilo 10% le-te ustvarjene v Pomurju, to znaša 44 mrd SIT. Pri multiplikatorju 1,7 to pomeni, da je v letu 2003 turistična potrošnja v Pomurju vplivala na proizvodnjo v vrednosti 74,8 mrd SIT.

Največ nočitev ustvari v Pomurju zdraviliški turizem (okrog tri četrtine vseh nočitev v Pomurju). Nočitvene kapacitete v tem sektorju bodo porasle, kajti odpirajo se nov hotel ter apartmajski naselja. Ob predvidevanjih, da bo turistična potrošnja zaradi povečanja števila nočitev in dodatnih vsebin podeželskega turizma porasla za 10%, to pomeni, da se potrošnja dvigne na 48,4 mrd SIT, hkrati pa vpliva na proizvodnjo v vrednosti 82,3 mrd SIT.

Turistična dodana vrednost v Sloveniji za leto 2003 po podatkih MG RS (2005) znaša 200 mrd SIT. Celotna dodana vrednost z direktnimi in indirektnimi učinki iz naslova turizma pa znaša 300 mrd SIT. Pomurska regija sicer močno zaostaja za slovenskim povprečjem po dodani vrednosti, saj predstavlja le 4,2% celotne dodane vrednosti slovenskega gospodarstva. Torej izhajam iz tega, da tudi v skupni turistični dodani vrednosti predstavlja Pomurska regija le 4,2%. To pa predstavlja 8,4 mrd SIT turistične dodane vrednosti oziroma 12,6 mrd SIT celotne turistične dodane vrednosti (multiplikator 1,5). Če zopet izhajam iz tega, da povečanje kapacitet zdraviliškega turizma in z dodatki vsebin podeželskemu turizmu le-ta povzroči dvig turistične dodane vrednosti za 10%, to pomeni, da bo znašala dodana vrednost 9,2 mrd SIT, celotna dodana vrednost iz naslova turizma pa bi v Pomurju znašala 13,8 mrd SIT.

Zaradi povečanja števila ležišč (za okrog 10 odstotkov) kot posledice dograditve hotelov ter apartmajskih naselij v zdraviliščih se bo posledično povečalo število nočitev in tudi zaposlitev. Število zaposlenih se bo povečalo za okrog 10 odstotkov, tako da se bo po predvidevanjih tudi turistična dodana vrednost v Pomurju povečala za 10 odstotkov.

Za dejavnost turizma je značilna nizka dodana vrednost. Pomurske gospodarske družbe, ki se ukvarjajo s turizmom, pa dosegajo visoko dodano vrednost v primerjavi z dodano vrednostjo, ki jo dosegajo pomurske gospodarske družbe (GD) skupno. Dodana vrednost na zaposlenega v pomurskih GD, ki opravljajo dejavnost turizma v letu 2004, presega skupno dodano vrednost na zaposlenega za 16,9%.

Glede na število prebivalcev v Pomurski regiji celotna turistična dodana vrednost na prebivalca v regiji za leto 2003 znaša 102.378 SIT. Ob 10% povečanju turistične dodane vrednosti pa bi znašala 112.128 SIT na prebivalca. V letu 2003 je celotna dodana vrednost v Pomurju znašala 246 mrd SIT; BDP na prebivalca v Pomurju pa je

znašal 2.048.400 SIT. Turistična dodana vrednost v BDP na prebivalca bi se tako povečala s 3,4% na 3,7%. Celotna turistična dodana vrednost pa bi se v deležu BDP na prebivalca povečala s 5% na 5,5%. Uradno veljavnega statističnega podatka o ustvarjenem deležu turizma v BDP po regijah ni.

V nadaljevanju predstavljam analizo kazalnikov pomurskih gospodarskih družb, ki se ukvarjajo s turizmom. V Pomurju se je po podatkih GZS OZ za Pomurje v letu 2004 z dejavnostjo turizma ukvarjalo 50 gospodarskih družb od skupno 1.125 GD.

Tabela 5.5: Kazalniki delovanja gospodarskih družb v Pomurju leta 2004

GOSPODARSKE DRUŽBE	GD - skupno	GD - dejavnost turizma	Delež
Število družb	1.125	50	4,4 %
Število zaposlenih	18.843	1.159	6,2 %
Dodana vrednost	79.743.576.000 SIT	5.734.735.000 SIT	7,2 %
DV na zaposlenega	4.232.000 SIT	4.947.490 SIT	

Vir: Lastni izračun po podatkih GZS OZ Pomurje, 2006

Omenjenih 50 GD, ki se ukvarjajo z dejavnostjo turizma, je v letu 2004 ustvarilo 810.489.000 SIT celotnega dobička, medtem ko so GD v celoti ustvarile neto čisto izgubo v znesku 1.364 mio SIT (GZS OZ za Pomurje, 2006).

Če se torej omejimo le na gospodarske družbe, lahko povzamemo, da imajo tiste, ki se ukvarjajo s turizmom, pozitiven učinek na pomursko gospodarstvo, saj 4,4% vseh družb ustvari 7,2% dodane vrednosti, poslovno leto pa so zaključile z dobičkom. Poleg tega se s turizmom ukvarjajo še številni izmed 2.806 samostojnih podjetnikov, ki so (skupno) leto 2004 prav tako zaključili z dobičkom.

Iz analize lahko naredimo zaključek, da pri isti strukturi gospodarskih dejavnosti vsaka dodatna zaposlitev v pomurskih GD v dejavnosti turizma pozitivno vpliva na dvig celotne dodane vrednosti oziroma povečuje dodano vrednost na zaposlenega v pomurskih gospodarskih družbah, ker je znatno večja od ne-turistične dejavnosti.

Pri *kompenzaciji* kot posledici usmerjenosti turističnih tokov gre za pretok z njimi povezanih finančnih sredstev iz regije v regijo. Turisti prihajajo večinoma iz držav in regij, ki so ekonomsko razvite, v regije, ki so ekonomsko manj razvite. S turističnimi tokovi se zaradi prihoda turistov poveča število prisotnih oseb, poveča se povpraševanje in s tem količina osebne potrošnje v ekonomsko manj razviti regiji. Posledica tega je povečanje števila zaposlenih in vloženega kapitala ter povečanje proizvodnje fizičnih proizvodov in raznih vrst storitev ter tako povzroči povečanje narodnega dohodka na prebivalca (primer sta razvita zdraviliška kraja v Pomurju: Moravske Toplice, Radenci).

Gre torej za *ponovno prostorsko delitev narodnega dohodka*, in sicer tako, da se stopnja ekonomske razvitosti izenačuje. V bistvu kompenzacija za Pomurje pomeni izravnano ekonomsko razvitost med Pomurjem in ostalimi regijami.

Naravne in kulturne dobrine Pomurja se s pomočjo turističnega gospodarstva pretvarjajo v del turistične ponudbe, in sicer v primarno turistično ponudbo s pomočjo razvoja sekundarne ponudbe, ki privlačnost pretvarja v del ponudbe. Tako dobijo naravne in kulturne dobrine posredno svojo ceno. Pomurje ima bogato primarno ponudbo, potrebno pa je še dodatno razvijati sekundarno ponudbo, da bodo dobrine postale znane na trgu in se bo posledično povečalo povpraševanje po njih ter jim bo tako zrasla tudi tržna cena. To je tudi bistvo *konverzije*.

Razvoj turizma pozitivno deluje na migracije prebivalstva s tem, ko zadržuje prebivalstvo na manj razvitem območju. Za Pomursko regijo je še kako pomembna *zaposlitvena funkcija* turizma. Turizem namreč pomaga reševati probleme zaposlenosti, tako v državah in regijah na začetku ekonomskega razvoja kot na visoki stopnji razvoja, in s tem pospešuje prehod na višjo stopnjo razvitosti (Planina in Mihalič 2002, 238). V 50 gospodarskih družbah v Pomurju, ki se ukvarjajo s turizmom, je bilo leta 2004 zaposlenih 1.158 delavcev. Podatka o vseh zaposlenih v tej dejavnosti v regiji mi ni uspelo pridobiti.

5.5.2 Učinki turizma na razvoj podeželja

Do sedaj je bila prevladujoča gospodarska panoga na podeželju kmetijstvo. Zato je potrebno kmetijstvu dodati druge dejavnosti oziroma ga prestrukturirati v druge dejavnosti. V zadnjih desetih letih se tako kot v drugih tranzicijskih državah tudi v Sloveniji povečuje vloga turizma.

Inoviranje kmetijske dejavnosti na podeželju v tranziciji poteka na družbeni ravni s preusmeritvijo diferencirane kmetijske proizvodnje k diferencirani ponudbi (tudi) drugih gospodarskih dejavnosti. Na primer diverzifikacija ponudbe turističnih izdelkov. Vendar pa so brez novih, inovativnih pristopov možnosti, ki jih ponuja turistična dejavnost, zgolj (slabo) izkoriščen razvojni potencial. Izraba možnosti na podeželju je zahtevna naloga, saj je potrebno na razvoj turizma gledati na nov način. Inovirali naj bi vrednote, vednost in znanje kot subjektivna izhodišča tamkajšnjega prebivalstva (Leder, Mulej in Snoj 2004, 80).

Tudi za pomursko podeželje je značilna razdrobljenost kmetij; subvencioniranje kmetijstva; visoka starost in nizka izobraženost velikega dela lastnikov kmetij; polproletarska zgodovina vaškega dela podeželskega prebivalstva; šibka podjetnost; omejevanje tehnološkega dela inoviranja na nabavo opreme; delo se izvaja v tradicionalnih postopkih. V takem okolju moramo inoviranje turistične ponudbe na podeželju v tranzicijski družbi razvijati z več vidikov (Leder, Mulej in Snoj 2004, 85):

- razvoj turistične destinacije z vidika turizma tranzicijske družbe - gre za razvoj novega celovitega turističnega izdelka;
- razvoj turizma na podeželju z vidika prebivalcev podeželja - gre za nove (dopolnilne) gospodarske dejavnosti;
- razvoj turizma na kmetiji z vidika kmeta - gre za nove programske usmeritve;
- razvoj turističnih izdelkov podeželja, ki so z vidika trga novi.

Če želimo, da bi turizem na podeželju in v njegovem okviru tudi turizem na kmetijah zaživel in opravljal pozitivne funkcije, ga je torej potrebno razvijati v okviru širšega celostnega programa za razvoj podeželja. Osamljene turistične kmetije sicer lahko delujejo uspešno in pripomorejo k večji trdnosti posameznih kmečkih gospodarstev in k višji kvaliteti življenja njihovih članov, bistveno pa ne morejo vplivati na razvoj svojega območja (Šolar in Prem 2000, 52).

Turizem na kmetijah kot oblika turizma na podeželju lahko največ prispeva k turizmu na podeželju. Na turističnih kmetijah primarna dejavnost še vedno ostaja kmetijstvo, dopolnjuje pa se z domačo ponudbo iz kmetijstva in domače obrti. V Pomurski regiji se polovica vseh gospodinjstev še vedno ukvarja s kmetijstvom. Kmetijska zemljišča, kjer se v preteklosti ni odvijala intenzivna kmetijska

proizvodnja, so primerna za pridelavo »eko« in »bio« pridelkov. Trend povpraševanja po ekološko pridelani hrani tako na turističnih kmetijah kot v hotelih namreč narašča.

Z dovolj podjetniškega duha se da na podeželju razviti tudi drugo turistično in spremljajočo ponudbo. Kakovost prostora omogoča razvoj podeželja v visokokakovostno destinacijo dobrega počutja, kar lahko predstavlja tržno nišo, predvsem za tuji trg. Tako se lahko poleg centrov »dobrega počutja« ali »wellness« centrov, ki so do sedaj razviti le v zdraviliščih in termah, razvije druga oblika, to je wellness na podeželju. Po Strategiji razvoja turističnega proizvoda wellness v Sloveniji morajo turistične kmetije vsebovati najmanj štiri wellness elemente (Leder 2005):

- terapije z rastlinami in živalmi;
- jahanje, pohodništvo, kolesarjenje;
- značilna kulinarična ponudba jedi in pijač;
- značilnosti ekoturizma.

V turističnem razvoju morajo najti koristi vse socialne skupine prebivalcev, in sicer: z neposrednimi gospodarskimi učinki, to je s prodajo prenočišč, hrane, storitev ter z izboljšanjem življenjskega okolja, to je z izboljšavo infrastrukture, splošne urejenosti, rekreacijskimi površinami, kulturnimi in drugimi prireditvami.

Tradicionalni vedenjski obrazci s slovenskega podeželja zelo hitro izginjajo. To se dogaja zaradi vedno krajših razdalj med mestom in vasjo (moderna prevozna sredstva, telefoni, računalniki).

Trajna poseljenost podeželja je v glavnem vezana na razvoj in ohranjanje delovnih mest. Ta moramo iskati v kmetijstvu, zunaj njega in v kombinaciji z njim. To je eno izmed pglavitnih vprašanj razvoja slovenskega podeželja, posebno še v današnjih gospodarskih okoliščinah. Pomembno vlogo v razvoju podeželja ima turizem, ki se mora usmeriti predvsem v izkoriščanje obstoječih zmogljivosti, prostorskih potencialov, v izboljšanje kakovosti in pestrosti turistične ponudbe ter razvoj dogovorjenih vrst in oblik turizma (Šolar in Prem 2000, 50).

6 UGOTOVITVE IN PRIPOROČILA

Iz podatkov, ki sem jih zbrala ob pisanju diplomske naloge, sklepam, da se razlike v gospodarski razvitosti med regijami v Sloveniji povečujejo, kajti BDP na prebivalca po regijah že presega razmerje 2:1 med najbolj in najmanj razvito regijo, stopnje registrirane brezposelnosti v nekaterih regijah naraščajo, gostota poseljenosti pada, spreminja se starostna struktura prebivalstva. Pomurska regija izrazito negativno izstopa pri BDP na prebivalca in pri stopnji brezposelnosti, kjer je leta 2004 kar za 72 odstotkov preseгла slovensko povprečje.

V diplomski nalogi so zbrani podatki o stanju turizma v Pomurski regiji, o možnostih za njegov nadaljnji razvoj in o njegovih vplivih na razvoj regije. Pri tem ugotavljam, da je narejeno premalo raziskav oziroma študij za namene planiranja in razvoja turizma v Pomurju. Ugotavljam tudi, da ima turistična destinacija Pomurje močno razvit zdraviliški turizem, ki zajema okrog 75 odstotkov vseh pomurskih nočitev; da v Pomurju primanjkuje kvalitetnih ležišč; premalo je ležišč na podeželju; izletniški turizem pa je v porastu.

V Pomurju se daje največji poudarek zdraviliškemu turizmu, o turizmu na podeželju pa razen promoviranja določenih turističnih kmetij zasledimo le malo zapisanega. Ker gre za celosten razvoj podeželja, bi se morala intenzivneje vključiti država oziroma njene institucije.

Zakaj dajem poudarek turizmu na podeželju? Zato, ker je Pomurje celo eno samo podeželje, ki pa zaradi svojih naravnih in kulturnih danosti lahko ob primernih vzpodbudah razvija turizem. Število turistov, enodnevnih obiskovalcev narašča. Na njih je smiselno graditi turistično ponudbo. Čeprav se v turizmu na podeželju trenutno še vedno ustvarja mala dodana vrednost v primerjavi z ostalimi vrstami turizma, pa kljub temu ugodno vpliva na ekonomski, poleg tega pa še na socialni, prostorski razvoj regije in posledično tudi države. Podeželje ima neizkoriščen potencial. Izgublja tradicionalno vlogo območja za pridelavo hrane, kot jo je imelo nekoč in postaja vedno bolj prostor za bivanje, oddih in rekreacijo. Tako so se dejavnosti kmetijstva pridružile proizvodno predelovalne dejavnosti, obrt in turizem. Osnovna usmeritev turizma na podeželju je nasprotje množičnemu turizmu v razvitih turističnih krajih.

Smiselno bi bilo, da se naredijo raziskave, katere turistične izdelke in katero turistično infrastrukturo je potrebno razviti na podeželju, da bi bila dodana vrednost v tem sektorju turizma čim večja.

Geotermalna mineralna voda je še vedno pomemben turistični potencial regije, ki ga je potrebno še naprej izkoriščati v zdraviliške namene, kot dopolnilne dejavnosti pa razširiti pridelavo zelenjave in rož v rastlinjakih, ogrevanih s termalno vodo. Zdraviliški turizem je najbolj razvita oblika turizma v Pomurju. Kot zdraviliška turistična destinacija je Pomurje priznано na domačem in tujem turističnem trgu. Z dograditvijo hotela visokega kakovostnega razreda s petimi zvezdicami in apartmajskim naseljem se bodo že v letu 2006 znatno povečale namestitvene kapacitete. Zaradi povečanja kapacitet se pričakuje večji priliv turistov v regijo. Predvsem v programski povezavi zdraviliški turizem s turizmom na podeželju ali izletniškim turizmom se lahko poveča zunajpenzijska potrošnja turistov v regiji. Zaradi naraščanja zanimanja za ohranjeno naravo in v dopolnitev zdraviliško-hotelskemu turizmu je pričakovati, da se bo povečalo število izletnikov, število aktivnih počitnic na podeželju, sprostitveni turizem.

Številne vinske ceste, ostale tematske poti, naravni in kulturni spomeniki nudijo veliko možnosti za širitev izletniškega turizma. Pomurje je v letu 2004 obiskalo okrog 400.000 izletnikov. Toda potrebna je previdnost, da ne bi turizem negativno vplival na okolje in bi prišlo do uničevanja naravne in kulturne dediščine.

Pomemben dejavnik, ki vpliva na hitrejši gospodarski razvoj države ali regije, je gotovo kakovostna transportna infrastruktura. Slaba prometna infrastruktura iz notranjosti Slovenije do Pomurja ustvarja slab imidž pomurskemu turizmu.

Posebna pozornost mora biti namenjena razvoju kadrov v pomurskem turizmu. V turistični dejavnosti prevladuje nizka izobrazbena raven zaposlenih. Strokovnega kadra je zelo malo. V turističnih društvih opravljajo aktivnosti volontersko in v veliki večini niso strokovno podkovani na področju turizma.

Ob zbiranju podatkov o stanju turizma v Pomurju ugotavljam, da obstaja premalo podatkov, s katerimi bi lahko ugotavljali vpliv turizma na gospodarstvo in razvoj regij. Ni narejene študije, ki bi bila podkrepjena s konkretnimi podatki o tem, kakšen je doprinos turizma k razvoju v regiji. V Sloveniji ne obstajajo uradno veljavni statistični podatki o ustvarjenem deležu turizma v BDP po regijah. Torej je težko delati analize in zaključke.

Zato bi bilo smiselno izdelati študijo o glavnih agregatih turizma v Pomurju po metodologiji TSA računov, da se natančneje ugotovi zaposlenost, vpliv na regijski BDP, prihodki in odhodki od turizma v regiji. TSA metoda namreč poleg statističnih podatkov zajema še podatke iz dodatnih raziskav z namenom, da se dobi čim bolj realna slika o glavnih agregatih turizma. S tem lahko turizem pridobi status pospeševalca razvoja.

Glede na to, da tudi na državni ravni obstajajo ti izračuni le za leto 2000, bi bilo zanimivo raziskavo nadaljevati tako, da bi se zgledovali po sosednji državi Avstriji, ki ima po TSA metodologiji izdelane izračune tudi po regijah in ocenjeno za naprej vse do leta 2006.

V nalogi na poenostavljen način iz podatkov oziroma glavnih agregatov turizma v Sloveniji po TSA metodi ugotavljam, kakšen je direktni in indirektni vpliv turizma na gospodarstvo regije. Ocenjujem turistični devizni priliv, turistično dodano vrednost, kakšen je multiplikacijski učinek ob povečanju turističnih kapacitet oziroma nočitev za deset odstotnih točk, na dvig BDP na prebivalca v regiji.

Analizirala sem kazalnike poslovanja 50 gospodarskih družb, torej vseh GD, ki so leta 2004 v Pomurju opravljale dejavnost turizma. Rezultati analize kažejo, da je dodana vrednost na zaposlenega v tej dejavnosti za 16,9 odstotkov višja od dodane vrednosti, ki jo ustvarijo na zaposlenega vse pomurske gospodarske družbe. S podjetniško inovativnostjo in novimi marketinškimi pristopi je v Pomurski regiji smiselno vlagati v to dejavnost. Vsaka nova zaposlitev lahko prispeva k dvigu dodane vrednosti in BDP na prebivalca.

Turistično gospodarstvo v začetni fazi zaposluje predvsem slabo kvalificirano delovno silo, katere je v Pomurju preveč, poleg tega pa ohranja poseljenost. Tudi ostale ekonomske funkcije ugodno vplivajo na gospodarstvo regije.

Z opravljenim raziskovanjem lahko potrdim v uvodu postavljeno hipotezo, da lahko turizem z izkoriščanjem potencialov prispeva k razvoju in večji prepoznavnosti regije.

7 ZAKLJUČEK

S pospeševanjem regionalnega razvoja skušamo odpraviti ali vsaj ublažiti posledice tržnega gospodarstva, ki povzročajo regionalne razlike med pokrajinami, in zaradi katerih nekateri deli Slovenije uživajo prednosti, drugi pa so zapostavljeni in njihov razvoj stagnira ali celo relativno nazaduje.

Statistična regija Pomurje je že nekaj časa na dnu lestvice razvitosti. V želji, da svoje pomanjkljivosti spremeni v prednosti, mora aktivirati notranje razvojne potenciale v regiji. Za to pa so potrebni dobri regionalni razvojni programi, pri katerih sodelujejo strokovnjaki z različnih področij določene regije.

Svetovna nacionalna gospodarstva namenjajo turizmu kot pomembni gonilni sili ekonomskega razvoja vedno več pozornosti in raziskav. Turizem postaja vedno bolj pomembna gospodarska dejavnost. Vpliva na devizno in plačilno bilanco, na obseg bruto domačega proizvoda in njegovo ponovno prostorsko delitev ter na zaposlenost ljudi na določenem območju. V letu 2004 se je svetovni turizem razvijal s podvojeno hitrostjo razvoja svetovnega gospodarstva. Tudi v Sloveniji so se prihodki od turizma v letu 2004 povečali, in sicer za 10,6 odstotkov. Glede na nadpovprečno rast turizma in zaostajanje ter težave drugih panog ugotavljamo, da je turizem v relativnem pomenu v Sloveniji v zadnjih letih le še pridobil in lahko upravičeno trdimo, da je to ena izmed najperspektivnejših gospodarskih dejavnosti.

Turistični sistem je odvisen od ekonomskega, političnega, socialnega, tehnološkega in kulturnega okolja. Turizem ima pozitivne vplive na regijo, saj omogoča zaposlovanje, zaslužek in socialno varnost, razvoj infrastrukture, prepoznavnost regije. Kot negativne posledice razvoja turizma pa bi lahko našteali porast kriminala, onesnaževanje okolja, uničevanje naravne in kulturne dediščine...

Slovenski in tudi pomurski turizem je močnejši na področju naravnih, socialnih in kulturnih privlačnosti, kot pa na področju sposobnosti ustvarjanja dodane vrednosti. Dodana vrednost pa se lahko ustvari le z uspešnimi turističnimi potezami, znanjem, kakovostnimi storitvami in strokovnim vodenjem turistične destinacije. V nasprotnem primeru turizem ne more predstavljati gonilne sile razvoja regije.

Iz SWOT analize in analize stanja v pomurskem turizmu lahko zaključimo, da so največje vrednote, s katerimi Pomurje razpolaga: naravna in kulturna dediščina, potencial ljudi ter geološke danosti. Ugotavljam, da imata v Pomurju največje možnosti za razvoj zdraviliški turizem in turizem na podeželju. V navezavi z zdraviliškim turizmom je potrebno razvijati turizem na podeželju, kot dopolnitev zdraviliškemu turizmu in kot samostojni turistični proizvod, na primer aktivne počitnice na podeželju, izletniški, sprostitevni turizem. To so turistični proizvodi, namenjeni tistim, ki želijo vsaj za časa zamenjati mestni način življenja z življenjem v naravi.

Na podeželju je še dosti neizkoriščenega potenciala. Ob priključitve v EU številne majhne kmetije nimajo možnosti preživetja. Zato jim je potrebno dati dodatne vsebine-dopolnilne dejavnosti na kmetijah: turizem, pridelava zdrave prehrane, domača obrt.

Bo Pomurje postalo »popok Evrope« ali bo ostalo samo »oko v kokošji glavi« Slovenije? Z načrtovanim izkoriščanjem prednosti, s katerimi pokrajina razpolaga, s skupnim vodenjem, promoviranjem in trženjem turistične ponudbe je potrebno povečati prepoznavnost Pomurske regije kot turistične destinacije doma in v Evropi. Zaradi številnih ekonomskih in neekonomskih prednosti, ki jih prinaša turizem, je smiselno, da prevladajo skupni cilji nad individualnimi, da turizem dobi pravo veljavo, in da Pomurje izkoristi priložnost, ki mu ga daje turizem, za njen razvoj.

LITERATURA

- Banka Slovenije. 2005. *Bilten Banke Slovenije* 10: 75.
http://www.bsi.si/html/publikacije/bilteni/bil2005_10.pdf (8.10.2005)
- Cicvarić, Ante.1990. *Ekonomika turizma*. Zagreb: Poduzeće za grafičnu djelatnost Samobor.
- Devetak, Gabrijel. 1999. *Temelji trženja in trženjska zasnova podjetja*. Koper: Visoka šola za management.
- Državni portal Republike Slovenije. *Stopnja brezposelnosti mesečno po regijah*.
<http://e-uprava.gov.si/ispo/stopnjabrezposelnosti/prikaz.ispo> (08.09.2005)
- Florjančič, Jože in Jože Jesenko, ur.1997. *Management v turizmu* . Kranj: Moderna organizacija.
- Florjančič, Jože, Jože Jesenko in Margareta Benčič, ur.1998. *Management v turizmu 2*. Kranj: Moderna organizacija.
- Gospodarska zbornica Slovenije, Območna zbornica za Pomurje. 2004. *Temeljne ugotovitve o poslovanju v Pomurski regiji 2003*.
<http://www.gzs.si/DRNivo3.asp?IDpm=8498> (6.6.2005)
- Gulič, Andrej. 1998. *Strategija razvoja Pomurja (Prekmurja in Prlekije)*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Kotler, Philip. 1996. *Marketing management - trženjsko upravljanje*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Kovač, Bogomir. 2002. *Strategija slovenskega turizma 2002-2006*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo.
- Kralj, Janko 1997. *Temelji managementa in naloge managerjev*. Koper: Visoka šola za management.
- Leder, Barbara. 2005. Podeželska Wellnes destinacija v Sloveniji. *Finance*, 26 maj, 32.
- Leder, Barbara, Matjaž Mulej in Boris Snoj. 2004. Inoviranje trženja turizma na slovenskem podeželju. *Naše gospodarstvo* 3-4: 80–87.
- Mihalič, Tanja. 1995 *Ekonomija okolja v turizmu*. Ljubljana. Ekonomska fakulteta.
- Mihalič, Tanja. 2003. *Turistične novice* 4 : 42. Ljubljana: Nacionalno turistično združenje.
- Ministrstvo za gospodarstvo. Agencija RS za regionalni razvoj. 2001. *Strategija regionalnega razvoja Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo.

- Ministrstvo za gospodarstvo. 2004. *Kaj pomeni članstvo v EU za slovenski turizem ter katere so naše prednosti in slabosti v tej gospodarski panogi.*
<http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/58-11/> (9.7.2005)
- Ministrstvo za gospodarstvo. 2005. *Satelitski računi za turizem v Sloveniji.*
http://www.mg-rs.si/ministrstvo/tema_meseca/index.php (20.12.2005)
- Nared, Janez. 2002. Regionalna strukturna politika v Sloveniji. *Geografski inštitut Antona Melika.*
<http://www.zrc-sazu.si/giam/Upravna%20akademija%20prezentacija%201%202.6.pdf> (16.6.2005)
- Ogorelc, Anton. 2001. *Mednarodni turizem.* Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta.
- Planina, Janez in Tanja Mihalič. 2002. *Ekonomika turizma.* Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Ravbar, Marjan. 2003. Regionalni razvoj slovenskih pokrajin. Izvlečki. *V Geographica Slovenica 33/2: Regionalni razvoj v Sloveniji.* Geografski inštitut Antona Melika.
<http://www.zrc-sazu.si/giam/g33-2.htm>
- Rous, Sebastijan, ur. 2004. *Vzhodno v raju.* Murska Sobota: Podjetje za informiranje Murska Sobota d.d. in Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota.
- Regionalna razvojna agencija Mura. 2004. *Regionalni razvojni program Pomurske regije 2002-2004. Letni izvedbeni načrt RRP 2004.* Regionalna razvojna agencija Mura.
- Regionalna razvojna agencija Mura. 2003. *Regionalni razvojni program Pomurje 2000+.* Murska Sobota: RRA Mura.
- Rožič, Marjan. 2001. Slovenska turistična napotnica. V *Usklajeno in sonaravno 6, ur. Avguštin Lah, 9.* Ljubljana: Svet za varstvo okolja republike Slovenije
- Sirše, Janez, Irena Stroj-Vrtačnik in Nataša Pobega. 1993. *Strategija razvoja slovenskega turizma.* Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Sirše, Janez s sod. 2004. *Satelitski računi za turizem v Sloveniji.* Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo.
- Slovenska tiskovna agencija 2005. V slovenskem turizmu kljub ugodnemu trendu določene pomanjkljivosti. *Poslovni Dnevnik online, 6. april.*
<http://poslovni.dnevnik.si/clanek> (15.5.2005)
- Slovenska turistična organizacija. 2005. *Analiza slovenskega turizma.*
http://www.slovenia-tourism.si/?ps_najpomembnejši-kazalniki=0&lng=1
 (06.09.2005)

- Statistični urad Republike Slovenije. 2005. *Statistične informacije*, 90/2005. Ljubljana: SURS.
- Statistik Austria - Tourismus. 2006. *Ein Tourismus-Satellitenkonto für Österreich*. http://www.statistik.at/fachbereich_tourismus/tsa.shtml (10.01.2006)
- Šolar, Helena in Prem Marko. 2000. *Prostorske možnosti in pogoji za razvoj turizma na podeželju*. Ljubljana: Državni svet RS in Turistična zveza Slovenije.
- Tavčar, Mitja. 2000. *Razsežnosti strateškega managementa*. Koper: Visoka šola za management.
- Tajnikar, Maks. 2000. Slovenski turizem na poti v Evropsko unijo. V *Slovenski turizem in naše vključevanje v evropske integracije*. Portorož: Turistica: Visoka šola za turizem.
- Urad za makroekonomske analize in razvoj. 2004. *Strategija razvoja Slovenije. Osnutek*. <http://www.gov.si/umar/projekt/SRS/> (16.05.2005)
- Zavod republike Slovenije za zaposlovanje Območna služba Murska Sobota. *Letno poročilo 2004*. Murska Sobota: ZRSZ OS Murska Sobota.

VIRI

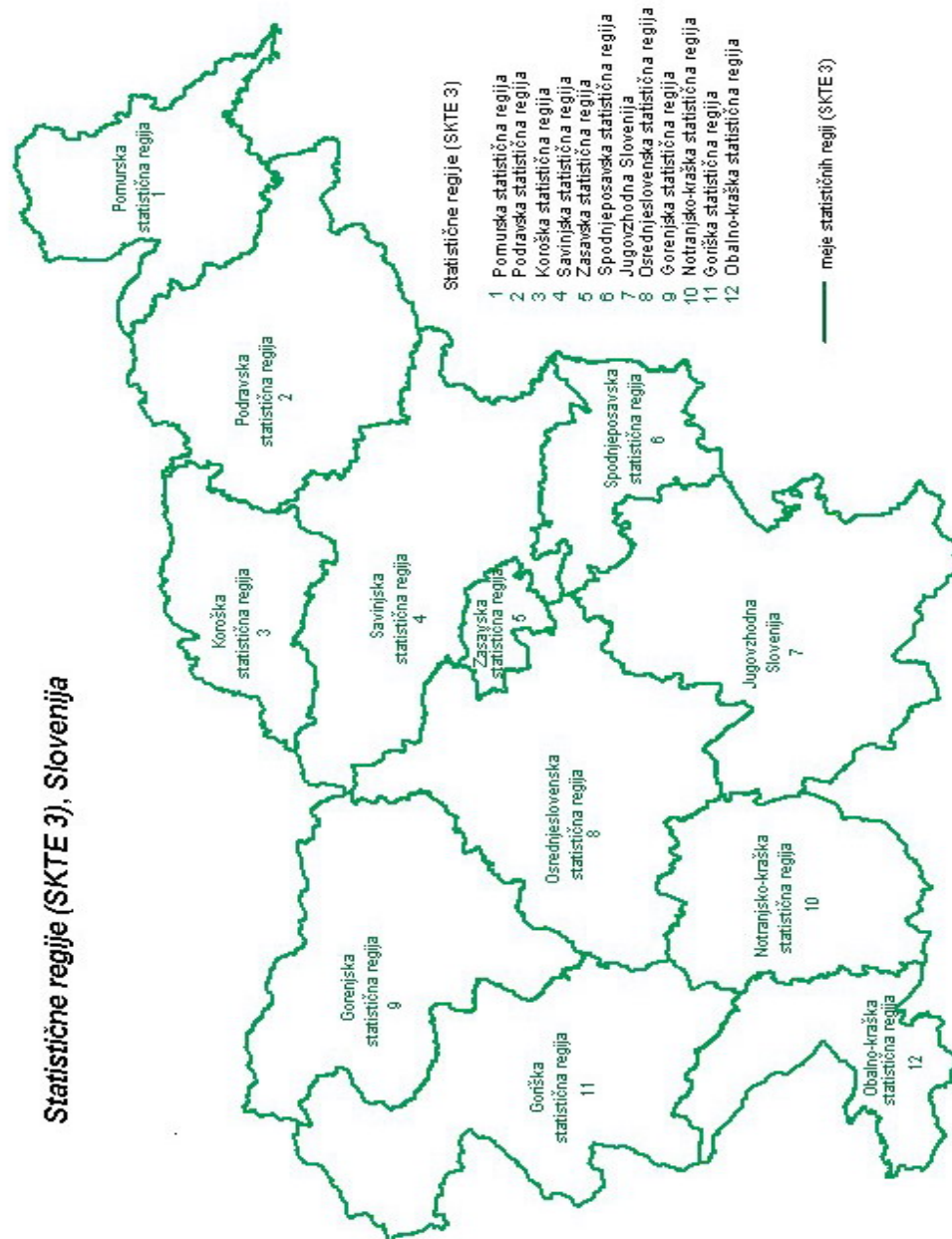
- Agencija za regionalni razvoj Republike Slovenije. 2001. *Regionalna politika*.
<http://www.gov.si/arr/reg/> (10.05.2005)
- Brezovec, Aleksandra. 2000. *Marketing v turizmu*. Portorož: Visoka šola za turizem.
- Gospodarska zbornica Slovenije Območna zbornica za Pomurje. 2006. *Kazalniki poslovanja gospodarskih družb*. Interno gradivo. GZS OZ za Pomurje.
- Javni zavod Krajski park Goričko. 2005.
<http://www.park-goricko.org/sl/> (10.10.2005)
- Ministrstvo za notranje zadeve, Mednarodni mejni prehod Dolga vas. 2005. Interno gradivo, MMP Dolga vas.
- Odkrivamo Pomurje. 2005.
<http://www.pomurje.si> (08.09.2005)
- Občina Moravske Toplice. 2003. *Projekt Rimska Čarda v okviru Panonskega parka v Sloveniji*. Interno gradivo, Občina Moravske Toplice.
- Pomurska turistična zveza. 2000. *Strategija nadaljnega razvoja turizma v Pomurju*. Murska Sobota: Pomurska turistična zveza.
- Pomurska turistična zveza. 2005. *Število turistov v Pomurju*. Interno gradivo. Pomurska turistična zveza.
- Radovanovič, Sašo, Polona Vidmar in Dušan Tomažič. 2001. *Grad na Goričkem*. Maribor: Založba Kapital.
- Regionalna razvojna agencija. 2004. *Regionalna zasnova prostorskega razvoja Krajski park Goričko*. Murska Sobota: RRA Mura.
- Sever, Bela. 1990. *Pomurje A – Ž*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Služba vlade republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalni razvoj. 2001. *Regionalna politika*. <http://www.gov.si/svrp/4reg/1r-4.html> (15.05.2005)
- Statistični letopis Republike Slovenije 2000–2004*. Ljubljana: Zavod RS za statistiko.
- Turizem – razvojna možnost podeželja. *Poročevalec Državnega zbora RS*, 6/2000.
http://www.ds-rs.si/dejavnost/publikacije/publ_10.html (08.09.2005)

PRILOGE

Priloga 1 Statistične regije v Sloveniji (SKTE 3)

Priloga 2 Karta Pomurja

Statistične regije v Sloveniji (SKTE 3)

Karta Pomurja

